

เอกสารประกอบการฝึกอบรม แผนพัฒนาบุคลากร
สำนักงานปลัดตำรวจจังหวัดนครพนม

รอบ ๑/๒๕๖๐

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๐
ในวันที่ ๑๒ มกราคม ๒๕๖๐

ฝึกอบรมเรื่อง

“การพัฒนาจริยธรรม ผู้ใต้บังคับบัญชา”
ณ ห้องประชุมสำนักงานปลัดตำรวจจังหวัดนครพนม

โดยพระราชสิริวัฒน์ รองเจ้าคณะจังหวัดนครพนม
เจ้าอาวาสวัดสว่างสุวรรณาราม อ.เมืองนครพนม จ.นครพนม

ความหมายของคุณธรรมจริยธรรม

คำว่า “คุณธรรมจริยธรรม” นี้ เป็นคำที่คนส่วนใหญ่จะกล่าวควบคู่กันเสมอ จนทำให้เข้าใจผิดได้ว่า คำทั้งสองคำมีความหมายอย่างเดียวกันหรือมีความหมายเหมือนกัน แท้ที่จริงแล้วคำว่า “คุณธรรม” กับคำว่า “จริยธรรม” เป็นคำแยกออกได้ ๒ คำ และมีความหมายแตกต่างกันคำว่า “คุณ” แปลว่า ความดี เป็นคำที่มีความหมายเป็นทางนามธรรม ส่วนคำว่า “จริย” แปลว่า ความประพฤติปฏิบัติที่ควรประพฤติเป็นคำที่มีความหมายทางรูปธรรม ดังนั้น จึงควรที่ผู้บริหารจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำสองคำนี้ให้ถ่องแท้ก่อน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (๒๕๓๘ : ๑๘๙) ให้ความหมายว่า “คุณธรรม หมายถึงสภาพคุณงามความดี”

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ยุตโต) (๒๕๔๐: ๑๔) ได้กล่าวว่าคุณธรรมเป็น ภาพของจิตใจกล่าวคือคุณสมบัติที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม ให้เป็นจิตใจที่สูง ประณีตและประเสริฐ เช่น

เมตตา คือ ความรักปรารถนาดี เป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นมีความสุข

กรุณา คือ ความสงสารอยากช่วยเหลือผู้อื่นมีความสุข

มุทิตา คือ ความพลอยยินดีพร้อมที่จะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จให้มีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดีงาม

อุเบกขา คือ การวางตัววางใจเป็นกลาง เพื่อรักษาธรรมเมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล

จาคะ คือ ความมีน้ำใจเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว

วศิน อินทสระ (๒๕๔๑: ๑๐๖,๑๑๓) กล่าวตามหลักจริยศาสตร์ว่า คุณธรรม คือ อุปนิสัยอันดีงามซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยอันนี้ได้มาจากความพยายามและความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน... คุณธรรมสัมพันธ์กับหน้าที่อย่างมาก เพราะการทำหน้าที่จนเป็นนิสัย จะกลายเป็นอุปนิสัยอันดีงามที่สั่งสมในดวงจิตเป็นบารมี มีลักษณะอย่างเดียวกันนี้ ถ้าเป็นฝ่ายชั่ว เรียกว่า “อาสวะ” คือ กิเลสที่หมักหมมในดวงจิต ย่อมจิตใจให้เศร้าหมองเกราะกรังด้วยความชั่วนานาประการ กลายเป็นสันดานชั่ว ทำให้แก้ไขยากสอนยาก กล่าวโดยสรุป คุณธรรมคือความกล้าเลิศแห่งอุปนิสัยซึ่งเป็นผลของการกระทำหน้าที่จนกลายเป็นนิสัยนั่นเอง

พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) (๒๕๓๘: ๑๕-๑๖) กล่าวว่า คุณธรรมคือคุณสมบัติที่ดีของจิตใจ ถ้าปลูกฝังเรื่องคุณธรรมได้จะเป็นพื้นฐานจรรยาบรรณ... จรรยาบรรณนี้เป็นเรื่องพฤติกรรมในการที่จะพัฒนาต่อตีความออกไปว่า พฤติกรรมเหล่านี้มีพื้นฐานจากคุณธรรมข้อใด เช่น เบญจศีลเป็นจริยธรรม เบญจธรรมเป็นคุณธรรมคือ ความเมตตา กรุณา ถ้ามีความเมตตากรุณาจะมีฐานของศีลข้อที่ ๑ เป็นต้น ส่วนจริยธรรม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

พ.ศ.๒๕๒๕ (๒๕๓๘ : ๒๑๖) ให้ความหมายว่า “จริยธรรมหมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม”

พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) (๒๕๓๕: ๘๑-๘๒) กล่าวว่าจริยธรรม คือ หลักแห่งความประพฤติ หรือแนวทางการปฏิบัติ หมายถึง แนวทางของการปฏิบัติ หมายถึง แนวทางของการประพฤติปฏิบัติจนให้เป็นคนดีเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม

นอกจากนี้พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) (๒๕๓๘: ๒) ยังให้แนวคิดว่าคุณธรรมคือหลักแห่งความประพฤติดีดีงามสำหรับทุกคนในสังคม ถ้าเป็นข้อปฏิบัติทั่วไป เรียกว่าจริยธรรม ถ้าเป็นข้อควรประพฤติที่มีศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง เราเรียกว่า ศีลธรรม แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า จริยธรรมอิงอยู่กับหลักคำสอนทางศาสนาเพียงอย่างเดียว แท้ที่จริงนั้นยังหยั่งรากอยู่บนขนบธรรมเนียมประเพณี แม้นักปราชญ์คนสำคัญ เช่น อริสโตเติล คานท์ มหาตมะคานธี ก็มีมีส่วนสร้างจริยธรรมสำหรับเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตของคนจำนวนหนึ่ง

จากทัศนะของพระเมธีธรรมากรณ์ดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าจริยธรรมไม่แยกเด็ดขาดจากศีลธรรม แต่มีความหมายกว้างกว่าศีลธรรม ศีลธรรมเป็นหลักคำสอนที่ว่าด้วยความประพฤติชอบ ส่วนจริยธรรม หมายถึง หลักแห่งความประพฤติดีประพฤติชอบอันวางรากฐานอยู่บนหลักคำสอนของศาสนา ปรัชญาและขนบธรรมเนียมประเพณี ท่านผู้นี้มอง

จริยธรรมในฐานะที่เป็นระบบ อันมีศีลธรรมเป็นส่วนประกอบสำคัญ แต่ก็มีแนวคิดปรัชญา ค่านิยม ตลอดจนธรรมเนียม ประเพณีเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยจากที่กล่าวมาทั้งหมดพอสรุปได้ว่า คำว่า คุณธรรม จริยธรรม สองคำนี้มีความหมาย เกี่ยวข้องกันในด้านคุณงามความดี กล่าวคือ จริยธรรมคือความประพฤติที่ถูกตองดีงามทั้งกายและวาจา สมควรที่บุคคล จะประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ตนเองและคนในสังคมรอบข้างมีความสุข สงบ เยือกเย็น จริยธรรมเป็นเรื่องของการฝึกนิสัยที่ดี โดยกระทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย ผู้มีความประพฤติดีงามอย่างแท้จริงจะต้องเป็นผู้มีความรู้สึกในด้านดี อยู่ตลอดเวลา คือ มี “คุณธรรม “ อยู่ในจิตใจหรืออาจกล่าวได้ว่าจริยธรรมเป็นเรื่องของการประพฤติปฏิบัติเป็น พฤติกรรมภายนอก ส่วนคุณธรรมเป็นสภาพคุณงามความดีภายในจิตใจ ซึ่งทั้งสองส่วนต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน พฤติกรรมของคนที่แสดงออกมาทั้งทางกายและวาจานั้น ย่อมเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์และเป็นไปตามความรู้สึกนึกคิดทาง จิตใจและสติปัญญา การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลจึงต้องพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน ควบคู่กันไป คือ การพัฒนาด้าน สติปัญญา ด้านจิตใจและด้านพฤติกรรม

ความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรม

คุณธรรมจริยธรรมนับว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญของคนทุกคนและทุกวิชาชีพ หากบุคคลใดหรือวิชาชีพใดไม่มีคุณธรรม จริยธรรมเป็นหลักยึดเบื้องต้นแล้วก็ยากที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จแห่งตนและแห่งวิชาชีพนั้นๆ ที่ยิ่งกว่านั้นก็คือการขาด คุณธรรมจริยธรรมทั้งในส่วนบุคคลและในวิชาชีพ อาจมีผลร้ายต่อตนเอง สังคมและวงการวิชาชีพในอนาคตได้อีกด้วย ดังจะพบเห็นได้จากการเกิดวิกฤติศรัทธาในวิชาชีพหลายแขนงในปัจจุบัน ทั้งวงการวิชาชีพครู แพทย์ ตำรวจ ทหาร นักการเมืองการปกครอง ฯลฯ จึงมีคำกล่าวที่ว่าเราไม่สามารถสร้างครุฑบินพื้นฐานของคนไม่ดี และไม่สามารถสร้างแพทย์ ตำรวจ ทหารและนักการเมืองที่ดี ถ้าบุคคลเหล่านั้นมีพื้นฐานทางนิสัยและความประพฤติที่ไม่ดี ดังพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระมหากษัตริย์-ยาดิราช ณ ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ. ศ.๒๕๒๕ ไว้ ดังนี้

“.....การจะทำงานให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงปรารถนา คือให้เป็นประโยชน์และเป็นธรรมด้วยนั้น จะอาศัยความรู้แต่เพียงอย่างเดียว มิได้ จำเป็นต้องอาศัยความสุจริต ความบริสุทธิ์ใจ และความถูกต้องเป็นธรรม ประกอบด้วย เพราะเหตุว่าความรู้ นั้น เสมือนเครื่องยนต์ที่ทำให้รถยนต์เคลื่อนที่ไปได้ประการเดียว ส่วนคุณธรรมดังกล่าวแล้ว เป็นเสมือนหนึ่งพวงมาลัย หรือหางเสือ ซึ่งเป็นปัจจัยที่นำทางให้รถยนต์ดำเนินไปถูกทางด้วยความสวัสดิ คือ ปลอดภัย บรรลุจุดประสงค์..”

จริยธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญในสังคม ที่จะนำความสุขสงบและความและความเจริญก้าวหน้ามาสู่สังคมนั้นๆ เพราะเมื่อคน ในสังคมมีจริยธรรม จิตใจก็ย่อมสูงส่ง มีความสะอาด และสว่างในจิตใจ จะทำงานใดก็ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน ไม่ก่อให้เกิดทุกข์แก่ตนเองและผู้อื่น เป็นบุคคลมีคุณค่ามีประโยชน์ และสร้างสรรค์คุณงามความดี อันเป็นประโยชน์ต่อ บ้านเมืองต่อไป

วศิน อินทสระ (๒๕๔๑ : ๖-๙) ได้กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของจริยธรรมดังจะกล่าวโดยย่อดังนี้

๑. จริยธรรมเป็นรากฐานอันสำคัญแห่งความเจริญรุ่งเรือง ความมั่นคงและความสงบสุขของปัจเจกชน สังคมและ ประเทศชาติอย่างยิ่ง รัฐควรส่งเสริมประชาชนให้มีจริยธรรมเป็นอันดับแรก เพื่อให้เป็นแกนกลางของการพัฒนาด้าน อื่นๆ ทั้งเศรษฐกิจ การศึกษา การเมืองการปกครอง ฯลฯ การพัฒนาที่ขาดจริยธรรมเป็นหลักยึดย่อมเกิดผลร้ายมากกว่า ดี เพราะผู้มีความรู้แต่ขาดคุณธรรม ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายได้มากกว่าผู้ด้อยความรู้ โดยท่านกล่าวว่า “ ผู้มีความรู้ แต่ไม่รู้วิธีที่จะประพฤติตน ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายได้มากกว่าผู้มีความรู้น้อย ถ้าเปรียบความรู้เหมือนดิน จริยธรรม ย่อมเป็นเหมือนน้ำ ดินที่ไม่มีน้ำยึดเหนี่ยวเกาะกุมย่อมเป็นฝุ่นละอองให้ความรำคาญมากกว่าให้ประโยชน์ คนที่มีความรู้ แต่ไม่มีจริยธรรมจึงมักเป็นคนทีก่อความรำคาญหรือเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นอยู่เนืองๆ”

๒. การพัฒนาบ้านเมือง ต้องพัฒนาจิตใจคนก่อน หรืออย่างน้อยก็ให้พร้อมๆ กับการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วิชาการอื่นๆ เพราะการพัฒนาที่ไม่มีจริยธรรมเป็นแกนนำนั้นจะสูญเปล่าและเกิดผลเสียเป็นอันมากทำให้บุคคลลุ่มหลง ในวัตถุและอบายมุข การที่เศรษฐกิจต้องเสื่อมโทรม ประชาชนทุกข์ยาก เพราะคนในสังคมละเลยจริยธรรม กอบโกย

ทรัพย์สินเป็นประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไปขาดความเมตตาปราณี แล้งน้ำใจในการดำเนินชีวิตซึ่งกันและกัน

๓. จริยธรรม มิได้หมายถึง การถือศีล กินเพล เข้าวัดฟังธรรม จำศีลภาวนา โดยไม่ช่วยเหลือทำประโยชน์ให้แก่สังคม แต่ จริยธรรมหมายถึงความประพฤติ การกระทำและความคิดที่ถูกต้องเหมาะสมการทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องสมบูรณ์ เว้นสิ่งควรเว้น ทำสิ่งควรทำ ด้วยความฉลาดรอบคอบ รู้เหตุรู้ผลถูกต้องตามกาลเทศะและบุคคล ดังนั้นจะเห็นว่า จริยธรรมจึงจำเป็นและมีคุณค่าสำหรับทุกคนในทุกวิชาชีพทุกสังคม สังคมจะอยู่รอดด้วยจริยธรรม

๔. การทุจริต คดโกง การเบียดเบียนกันในรูปแบบต่างๆอันเป็นเหตุให้สังคมเสื่อมโทรม มีสาเหตุมาจากการขาดจริยธรรม ของคนในสังคม ทรัพย์สินสาธารณะชาติในโลกนี้ น่าจะพอเลี้ยงชาวโลกไปได้อีกนาน ถ้าชาวโลกช่วยกันละทิ้งความละโมภ โลกมาก แล้วมาใช้ชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย ช่วยกันสร้างสรรค์สังคม ยึดเอาจริยธรรมเป็นทางดำเนินชีวิต ไม่ใช่ยึดเอาลาภ ยศความมีหน้ามีตาในสังคมเป็นจุดหมาย ถ้าสิ่งนั้นจะเกิดขึ้นก็ถือเป็นเพียงผลพลอยได้และนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการ ประพฤติธรรม เช่น อาศัยลาภผลเป็นเครื่องมือในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์อาศัยยศและความมีหน้ามีเกียรติใน สังคมเป็นเครื่องมือในการจูงใจคนผู้เคารพนับถือเข้าหาธรรม

๕. จริยธรรมสอนให้เราเลิกดูหมิ่นกดขี่คนจน ให้เอาใจใส่ดูแลเอื้ออาทรต่อผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นบุพการีของชาติ สอนให้เรา ถ่อมตัวเพื่อเข้าหากันได้ดีกับคนทั้งหลาย และไม่วางโตโอหังอวดดีหรือก้าวร้าวผู้อื่น สอนให้เราลดทิฐิมานะลงให้มากๆ เพื่อจะได้มองเห็นสิ่งต่างๆตามความจริง ไม่หลงสำคัญตัวว่ารู้ดีกว่า มีความสามารถกว่าใคร ผู้นำที่มีจริยธรรมสูงย่อมเป็นที่เคารพกราบไหว้ของทั้งหลายได้อย่างสนิทใจ เราควรเลือกผู้นำที่สามารถนำความสงบสุขทางใจมาสู่มวลชนได้ด้วย เพื่อ สันติสุขจะเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอก ความแข็งแกร่งทางกำลังกายกำลังทรัพย์และอาวุธนั้น ถ้าปราศจากความ แข็งแกร่งทางจริยธรรมเสียแล้ว บุคคลหรือประเทศชาติจะมั่นคงอยู่ได้ไม่นาน สังคมที่เจริญมั่นคงต้องมีจริยธรรมเป็น เครื่องรับรอบหรือเป็นแกนกลาง เหมือนถนนที่มั่นคงหรือตึกที่แข็งแรง เขาใช้คอนกรีตเสริมเหล็กแม้เหล็กจะไม่ปรากฏ ออกมาให้เห็นภายนอก แต่มีความสำคัญอยู่ภายในายช่างย่อมรู้ดี ทำนองเดียวกันกับบัณฑิตย่อมมองเห็นอย่างแจ่มแจ้ง ว่าจริยธรรมมีความสำคัญในสังคมเพียงใด

จากข้อความที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ พอสรุปได้ว่าคุณธรรมจริยธรรมเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาคน ปัญหาของ สังคมไทยที่ประสบพบเห็นอยู่ทุกวันนี้เกิดจาก “คน” ปัญหาเริ่มต้นที่ “คน” และมีผลกระทบถึง “คน “ การแก้ปัญหา สังคมไทยจึงต้องแก้ด้วย “การพัฒนาคน” เพื่อให้คนมีปัญญา มีความรู้มีคุณธรรมและมีทักษะในการแก้ปัญหาชีวิต ปัญหาจึงอยู่ที่ว่าเราจะพัฒนาคนอย่างไรเพื่อให้คนมีชีวิตที่ดีงามสามารถใช้ความรู้และแก้ปัญหาได้ สร้างสรรค์ได้ ปฏิบัติ ต่อเทคโนโลยีอย่างถูกต้อง อยู่ในระบบการแข่งขันทางเศรษฐกิจได้ บริโภคผลผลิตด้วยปัญญา รู้อะไรดี อะไรชั่ว มีทัศนคติ ทางจริยธรรมที่เหมาะสม ฯลฯ ทั้งหมดนี้เป็นคุณสมบัติของคนที่มีคุณธรรม การจัดการศึกษาต้องยึดหลักสำคัญคือ “ให้ความรู้คู่คุณธรรม “ สังคมไทยจึงจะมีสมาชิกของสังคมที่เป็นทั้งคนเก่งและคนดี ดังคำกลอนของอำไพ สุจริตกุล (๒๕๓๔ : ๑๘๖) กล่าวไว้ดังนี้

เมื่อความรู้ยอดเยี่ยมสูงเทียมเมฆ
แต่คุณธรรมต่ำเฉกยอดหญ้า
อาจเสกสร้างมิจฉาสารพัน
ด้วยจิตอันไร้อายในโลก
แม้คุณธรรมเยี่ยมถึงเทียมเมฆ
แต่ความรู้ต่ำเฉกเพียงยอดหญ้า
ย่อมเป็นเหยื่อทรชนจนระอา
ด้วยปัญญาอ่อนด้อยน่าน้อยใจ
หากความรู้สูงล้ำคุณธรรมเลิศ
แสนประเสริฐก็อุปภิกิจวินิจฉัย
จะพัฒนาประชากรราษฎร์ทั้งชาติไทย
ต้องฝึกให้ความรู้คู่คุณธรรม

อัมไพ สุจริตกุล (๒๕๓๔: ๑๘๖)

คุณธรรมพื้นฐานของผู้นำ

“...ในฐานะที่เป็นครูอาจารย์ หัวหน้างาน
จำเป็นต้องมีความสุจริต ยุติธรรม
ทำตัวให้เป็นตัวอย่าง เป็นที่พึ่ง
ของผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา
ไม่ยอมแพ้ยายต่อความโลภ
ความลึมตัว ความริษยา ความแตกร้าง
ต้องมุ่งมั่นในประโยชน์อันรุ่งเรืองไพศาล
ของส่วนรวมเป็นเป้าหมาย
จึงจะได้ชื่อว่าประสบความสำเร็จ
และมีชื่อเสียงเกียรติคุณทุกประการ
ดังที่ปรารถนา.....”

พระบรมราโชวาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

คุณธรรมพื้นฐานของผู้นำ

“... ในฐานะที่เป็นครูอาจารย์ หัวหน้างาน
จำเป็นต้องมีความสุจริต ยุติธรรม
ทำตัวให้เป็นตัวอย่าง เป็นที่พึ่ง
ของผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา
ไม่ยอมพ่ายแพ้ต่อความโลภ
ความลึมตัว ความริษยา ความแตกร้าง
ต้องมุ่งมั่นในประโยชน์อันรุ่งเรืองไพศาล
ของส่วนรวมเป็นเป้าหมาย
จึงจะได้ชื่อว่าประสบความสำเร็จ
และมีชื่อเสียงเกียรติคุณทุกประการ
ดังที่ปรารถนา.....”

พระบรมราโชวาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม

สิ่งที่น่าสนใจในอันดับต่อไปคือ จริยธรรมเกิดขึ้น ได้อย่างไร ต้นกำเนิดของจริยธรรมที่เป็นแหล่งที่มาที่สำคัญของ จริยธรรมด้วย เพราะวรรณคดีเป็นที่รวบรวมแนวคิดทางจริยธรรม ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ก่อให้เกิดจริยธรรม ดังรายละเอียดที่กล่าวต่อไปนี้

แหล่งที่มาของจริยธรรม

แหล่งที่เป็นบ่อเกิดของจริยธรรมที่เป็นแหล่งสำคัญ มีดังนี้

๑. ปรัชญา วิชาปรัชญาคือวิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง สารของปรัชญาจะกล่าวถึงลักษณะของชีวิตที่พึงปรารถนาควรเป็นอย่างไร ธรรมชาติของมนุษย์ สภาพสังคมที่ดี ความคิดเชิงปรัชญาจะแถลงออกมาเป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผล จนคนต้องยอมรับว่าเป็นความคิดที่ได้รับการพิจารณาไตร่ตรองรอบคอบแล้วปรัชญาจะกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับ ความดี ความงาม ค่านิยม เพื่อจะได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติประจำตัวต่อไป
๒. ศาสนา คำสอนของศาสนาในศาสนาต่างๆ ตามที่ศาสนาเหล่านั้นท่านได้ปฏิบัติเองและสั่งสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม จนเกิดผลดีงามของการปฏิบัตินั้นเป็นที่ประจักษ์มาแล้ว เช่น หลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คำสอนของศาสนาคริสต์ หรือข้อปฏิบัติของศาสนาอิสลาม เป็นต้น
๓. วรรณคดี หนังสือวรรณคดีเป็นหนังสือที่มีมาตรฐานทั้งด้านเนื้อหาสาระ คุณค่าและวิธีแต่ง จนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ชาดกที่เจริญด้วยวัฒนธรรมย่อมมีวรรณคดีเป็นของตนเองในหนังสือวรรณคดีจะมีแนวคิด คำสอนที่เป็นแนวปฏิบัติได้ เช่น สุภาพิตพระร่วง โคลงโลกนิติ สุภาพิตสอนหญิง จึงกล่าวได้ว่าวรรณคดีก็เป็นแหล่งกำเนิดหรือเป็นที่รวบรวมแนวคิดทางจริยธรรมด้วย
๔. สังคม สิ่งที่สังคมกำหนดนับถือร่วมปฏิบัติด้วยกัน อันได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเป็นข้อกำหนดที่ถือปฏิบัติกันในสังคมและยอมรับสืบทอดกันมา
๕. การเมืองการปกครอง ในระบอบการเมืองการปกครอง ได้กำหนดข้อบังคับระเบียบกฎหมายของบ้านเมือง จรรยาบรรณต่างๆ ซึ่งเป็นข้อบังคับหรือแนวปฏิบัติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและเพื่อความยุติธรรมโดยทั่วกัน การเกิดจริยธรรมในมนุษย์แต่ละคน อาจเกิดได้จากลักษณะต่อไปนี้

เกิดจากการเลียนแบบ เป็นกระบวนการที่เกิดจากการเรียนรู้ การยอมรับ การเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ที่แวดล้อมตนอยู่แล้วนำมาปรับเข้ากับตนเอง กระบวนการนี้จัดเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อพัฒนาการของเด็ก ส่วนใหญ่จะเกิดในครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อนและชุมชน

การสร้างจริยธรรมในตนเอง โดยตัวเองเป็นผู้กำหนดขึ้น ซึ่งอาจเป็นเรื่องของมโนธรรม เหตุผลหรืออารมณ์ของมนุษย์ นักปรัชญาบางคนเช่นคานต์ (Kant) เชื่อว่า มนุษย์มีกฎจริยธรรมเกิดขึ้นในตนเอง โดยรู้จักปรับตัวในสภาพธรรม ธรรมชาติ (natural self) เข้าด้วยกัน แล้วเลือกเอาแนวทางที่ดีมาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตเกิดจากการเรียนรู้ระบบ สังคม จริยธรรม ค่านิยม ที่ได้จากการวิเคราะห์คุณค่า ความถูกต้องชีวิต จนกลายเป็นหลักการ กฎเกณฑ์ ข้อกำหนด แนวศีลธรรม ให้ยึดถือปฏิบัติการบำเพ็ญประโยชน์และพันธสัญญาประชาคม (utility and social contract) เป็นการปฏิบัติตามระเบียบก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชาติมีความสัมพันธ์เป็นมิตรไมตรี ต่างปฏิบัติตามบทบาท ใช้สิทธิหน้าที่ทำให้เกิดความสงบสุขและสามัคคีการปฏิบัติตามหลักสากลธรรม (universal) หลักมโนธรรมสากลที่ครอบคลุมได้ทั้งโลก เป็นข้อยืนยันคุณค่าความดีของทุกศาสนาว่าล้วนวางแนวทางให้คนหรือศาสนิกชนของตนบำเพ็ญตนอยู่ในคุณงามความดีตามที่ได้สร้างสรรค์หลักธรรมไว้ มีการกล่อมเกลาจิตใจให้ศรัทธาแน่วแน่ในการบำเพ็ญตนให้มีสาระ มุ่งถึงเป้าหมายของความเชื่อสูงสุดที่ยึดมั่น ซึ่งล้วนเป็นสุคติหรือหนทางดีงาม หลักจริยธรรมที่ขยายขอบเขตจากจุดเล็กที่สุดคือเฉพาะตนไปจนถึงสากลโลก

ระดับจริยธรรม

เป้าหมายของคุณงามความดีที่บุคคลได้ปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้วนั้น จะได้รับผลมากขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญาของบุคคลนั้น ๆ ในทางพระพุทธศาสนาแบ่งระดับจริยธรรมไว้เป็น ๒ ระดับ คือ

๑. ระดับโลกียธรรม โลกียธรรม ได้แก่ ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก สภาวะเนื่องในโลก เช่น ศีล ๕ เป็นต้น โลกียธรรมเป็นธรรมขั้นต้นสำหรับผู้มีสติปัญญาไม่แก่กล้า การปฏิบัติตามโลกียธรรมมุ่งให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสันติสุข ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ทำชั่วสร้างแต่คุณงามความดีและทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส เป็นการน้อมนำเอาพุทธโอวาทมาปฏิบัติในฐานะที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ จริยธรรมในระดับโลกียธรรม จะถูกกำหนดออกมาในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากคำสอนของศาสนาแล้วก็ยังมีองค์กรทางสังคม เช่น ระเบียบ กติกา จารีต ประเพณี วัฒนธรรม ฯลฯ องค์กรทางการเมือง อันได้แก่ กฎหมาย พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด เป็นต้น

๒. ระดับโลกุตตรธรรม โลกุตตรธรรม ได้แก่ ธรรมอันมิใช่โลก สภาวะพ้นโลก ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ผู้บรรลุจริยธรรมระดับนี้จัดเป็นอริยบุคคล คือผู้พ้นจากกิเลส ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ระดับ จากระดับต่ำไปสู่ระดับสูง ดังนี้

- โสตอานอริยบุคคล
- สกทาคามืออริยบุคคล
- อนาคามืออริยบุคคล
- อรหันตอริยบุคคล

จริยธรรมทั้งสองระดับนี้ ความสำคัญอยู่ที่การประพฤติปฏิบัติ การปฏิบัติตามหลักโลกียธรรมโดยเฉพาะส่วนที่เป็นพุทธโอวาทอย่างสมบูรณ์โดยชอบ ก็สามารถยกขึ้นสู่โลกุตตรธรรมได้ อาจถือได้ว่าโลกียธรรมนั้นเป็นธรรมขั้นต้น หากค่อยปฏิบัติฝึกฝนไปตามลำดับก็จะบรรลุถึงโลกุตตรธรรม ดังที่พระพุทธทาสภิกขุ (๒๕๒๙ : ๒๐๓-๒๐๔) ได้อธิบายว่า “คำว่าโลกียธรรมกับโลกุตตรธรรม มักจะยึดถือกันเป็นหลักตายตัวว่า โลกียะอยู่ในโลกอีกระบบหนึ่งต่างจากโลกุตระอยู่นอกโลกอีกระบบหนึ่งต่างหากอย่างนี้ไม่ถูก โลกียะ มันเป็นขั้นต้น เป็นของมีอยู่แล้วของบุคคลที่ยังไม่รู้อะไร อยู่ในวิสัยของโลกอยู่แล้ว มีแต่จะเลื่อนไปหาโลกุตระ ไม่ใช่หันหลังให้กันแล้วเดินกันไปคนละทิศละทาง โลกียะก็แปลว่า มันยังทำอะไรมาไม่ได้ มันยังอยู่บ้านมันยังมีความรู้ต่ำ ยังมีตัวตน ยังมีของตน แต่แล้วมันค่อย ๆ ไปทางของโลกุตระเพื่อจะไม่มีตัวตน เพื่อจะอยู่เหนือปัญหาทั้งปวงคือเหนือโลก”

องค์ประกอบของจริยธรรม

กรมวิชาการ (๒๕๓๕ : ๕) ได้จัดทำเอกสารการประชุมเกี่ยวกับจริยธรรมไทย สรุปว่า จริยธรรมของบุคคลมีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ

ด้านความรู้ (moral reasoning) คือ ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินใจแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยการคิด

ด้านอารมณ์ความรู้สึก (moral attitude and belief) คือ ความพึงพอใจ ความศรัทธาเลื่อมใส ความนิยมยินดี ที่จะรับจริยธรรมมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน

ด้านพฤติกรรม (moral conduct) คือการกระทำหรือการแสดงออกของบุคคลในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งเชื่อว่าเกิดจากอิทธิพลของทั้งสององค์ประกอบข้างต้น

เนื่องจากองค์ประกอบของจริยธรรมประกอบด้วย ๓ ส่วน ดังกล่าวข้างต้น การพัฒนาคนในด้านจริยธรรมจึงต้องพัฒนา ๓ ด้านไปด้วยกัน ในการดำเนินชีวิตของคนนั้น องค์ประกอบทั้ง ๓ ประการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ พฤติกรรมของคนี่แสดงออกมาทั้งทางกายและทางวาจา นั้น จะมีความสัมพันธ์กับทางจิตใจและสติปัญญา คนที่มีอารมณ์โกรธจะแสดงพฤติกรรมออกมาทางการก้าวร้าวรุนแรง และยังเป็นคนที่มีปัญญาน้อยด้วยแล้ว พฤติกรรมที่แสดงออกก็จะก้าวร้าวรุนแรงยิ่งกว่าบุคคลที่มีสติปัญญาซึ่งจะสามารถควบคุมจิตใจของตนได้โดยไม่แสดงพฤติกรรมไม่ดี

ให้ออกมาปรากฏ นั่นก็แสดงว่าผู้มีสติปัญญาดีย่อมสามารถควบคุมอารมณ์และความประพฤติได้ดีกว่าผู้ด้อยปัญญา
นั่นเอง

แนวคิดในการพัฒนาจริยธรรมของบุคคลโดยพัฒนาองค์ประกอบของจริยธรรมทั้ง ๓ ด้าน กล่าวคือ เริ่มจากการพัฒนา
องค์ประกอบสำคัญอันดับแรก ได้แก่ ปัญญาหรือความรู้ ด้วยเห็นว่า “ปัญญา” เป็นองค์ประกอบสำคัญในการส่งเสริมให้
บุคคลแสดงพฤติกรรมในทางที่ถูกต้องและเป็นตัวควบคุมอารมณ์และความรู้สึกให้เป็นอิสระ เป็นสุขจากแรง
กระทบกระทั่งทั้งปวงนั้น นักปราชญ์ทางการศึกษาได้เห็นพร้อมกันดังนี้

พระธรรมปิฎก (๒๕๓๙ : ๑๕-๒๑) กล่าวไว้พอนำมาสรุปความได้ว่า มนุษย์นั้นเมื่อรับรู้ประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง
ก็จะมีความรู้สึกหรือเวทนาเกิดขึ้น ความรู้สึกนี้อาจเป็นได้ทั้งสุข เวทนา หรือทุกข์เวทนา เมื่อมีเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง
แล้วมนุษย์ที่ยังมีอวิชชา ก็จะมีปฏิกิริยาแตกต่างจากผู้มีปัญญา คือถ้าผู้มีอวิชชา ก็จะมีความรู้สึกยินดียินร้ายต่ออารมณ์ที่
เกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่า “ตัณหา” ตัณหาจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม การใช้ตัณหาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ก็เพราะมนุษย์
ยังไม่พัฒนา ยังไม่มีความรู้ ยังไม่มีปัญญา การใช้ตัณหาเป็นตัวนำพฤติกรรมอาจทำให้เกิดโทษหลายประการ คือ เป็น
อันตรายต่อตนเองทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เป็นอันตรายต่อการอยู่ร่วมกันของมนุษย์หรือสังคม เป็นอันตรายต่อธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อม การเกิดปัญหาเช่นนี้ เนื่องจากมนุษย์ปล่อยให้ตัณหาเป็นตัวนำพฤติกรรมการแก้ปัญหา ก็คือ เราจะ
ปล่อยให้ตัณหาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมไม่ได้ มนุษย์จะต้องกำหนดรู้อะไรเป็นคุณค่าที่แท้จริงของชีวิตของตนแล้วทำ
ตามความรู้ นั่น คือเอาความรู้เป็นตัวกำหนดนำพฤติกรรม

ดังนั้น ในการศึกษา จึงต้องฝึกคนให้พัฒนาปัญญา เมื่อมีปัญญาเกิดขึ้นแล้วพฤติกรรมก็จะเปลี่ยนไป เช่นการบริโภค
อาหาร ก็จะกำหนดรู้ด้วยปัญญาว่าเรากินเพื่อบำรุงร่างกายให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ ให้มีความสุขภาพดี เพื่อให้เรามีชีวิตที่
ผาสุก หรือเป็นเครื่องเกื้อหนุนชีวิตที่ดีงาม เพื่อการบำเพ็ญกิจอันประเสริฐคือการทำหน้าที่และประโยชน์ต่างๆ นั่นก็คือ
ใช้ปัญญาในการทำหน้าที่รู้คุณค่าของอาหาร รู้ความประสงค์ในการกินการบริโภคและ “ปัญญา” นี้จะมาเป็นตัวนำ
พฤติกรรมตัวใหม่ “ปัญญา” จะมากำหนดพฤติกรรมแทน “ตัณหา” นี่ก็คือจุดเริ่มต้นของการศึกษาหรือการพัฒนาคน
คือพัฒนาปัญญาหรือความรู้ก่อน นอกจากแนวคิดของพระธรรมปิฎกแล้ว ยังมีแนวคิดของนักการศึกษาตะวันตกที่เห็น
พร้อมต้องกันกับแนวคิดนี้คือ โคลเบิร์ก (Kohlberg, ๑๙๖๔ : ๓๘๕-๓๙๐) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาทางสติปัญญาและ
อารมณ์เป็นรากฐานของการพัฒนาทางจริยธรรม โคลเบิร์กเชื่อว่าจริยธรรมของมนุษย์มีพัฒนาการตามระดับวุฒิภาวะ
เพราะเกิดจากกระบวนการทางปัญญา ซึ่งมีการเรียนรู้มากขึ้น ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบิร์กจะสอดคล้อง
กับทฤษฎีของเพียเจต์ (Piaget) เชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์เกิดจากการปรับตัวและการสร้างสมดุลระหว่างสติปัญญากับ
สภาวะแวดล้อมที่จะทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ พัฒนาการของมนุษย์มีความต่อเนื่องและเจริญขึ้นตามวุฒิภาวะ นัก
การศึกษาทั้งสองท่านเชื่อว่า จริยธรรมของมนุษย์มีพัฒนาการตามระดับวุฒิภาวะ เพราะเกิดจากกระบวนการทางปัญญา
ซึ่งมีการเรียนรู้มากขึ้น และจากการศึกษาและวิจัยของโคลเบิร์ก (Kohlberg) ยืนยันว่าจริยธรรมมีการพัฒนาการตามวุฒิ
ภาวะและมีความสัมพันธ์กับระดับการศึกษา

คุณธรรมถือว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนควรมี เพราะคุณธรรมเป็นคุณสมบัติหรือคุณลักษณะที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ทั่วไป
คุณธรรมตามแนวคิดของนักปราชญ์ทั้งหลายจึงจำแนกออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนความรู้ความเข้าใจ ส่วนอารมณ์
ความรู้สึกและส่วนที่เป็นพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงออกมา เช่น การปฏิบัติตามศาสนา การควบคุมตนเอง ความกล้าหาญ
ความยุติธรรม ฯลฯ ผู้มีคุณธรรมจึงเป็นผู้ที่ถึงพร้อมด้วยความรู้ความเข้าใจ อารมณ์ ความรู้สึกและพฤติกรรมที่
แสดงออกอย่างถูกต้องดีงาม การที่ผู้บริหารจะพัฒนาตนเองทางด้านคุณธรรม หรือการที่ผู้บริหารจะพัฒนาผู้อื่นที่
แวดล้อมใกล้ชิดและเกี่ยวข้องอยู่ในความดูแล เพื่อให้เป็นบุคคลผู้มีคุณธรรมจึงต้องเริ่มจากการพัฒนาปัญญา พัฒนา
จิตใจ อารมณ์ เพื่อให้ทั้งสองส่วนนี้เป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของบุคคลผู้นั้นต่อไป

องค์ประกอบของจริยธรรมทั้ง ๓ ส่วน คือ ปัญญา จิตใจ และพฤติกรรมนี้ คนส่วนใหญ่จะเข้าใจกันว่า จิตใจเป็นส่วน
สำคัญที่สุด เป็นตัวที่ควบคุมพฤติกรรมของคนดังคำกล่าวที่ว่า “ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว” คำกล่าวนี้ไม่ผิด เพราะมี
หลักฐานให้พบเห็นเสมอว่า ความอดสาหัส ความกล้าหาญ ความรัก ความซิง ฯลฯ ล้วนเป็นความรู้สึกทางจิตใจที่มีผลให้
คนแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบที่แตกต่างกัน หากแต่ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งไปแล้ว จิตใจของคนเราย่อมอ่อนไหวผัน
แปรได้ง่าย หากไม่มีปัญญาเป็นตัวกำกับ อาจมีสิ่งจูงใจให้จิตใจอ่อนไหวไปตามโลกธรรม คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ทุกข์

เมื่อจิตใจผันผวนปรวนแปรพฤติกรรมของคนก็จะเปลี่ยนแปลง เพราะเกิดค้นหาเป็นตัวนำจิตใจ แต่ถ้าหากบุคคลผู้นั้นเป็นผู้มีปัญหา รู้แจ้งในความเป็นจริงของโลกและชีวิต ปัญหาก็จะเป็นตัวชี้ไม่ให้จิตใจอ่อนไหวไปตามสิ่งที่มากระทบจิตใจก็จะเข้มแข็งไม่อ่อนไหวปรวนแปร จนเกิดผลกระทบไปถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เคยประพฤติปฏิบัติ ทั้งนี้เพราะมีปัญหาเป็นตัวควบคุมจิตใจไว้อีกระดับหนึ่ง จึงสรุปได้ว่า ในองค์ประกอบของจริยธรรมทั้ง ๓ ส่วนนี้ “ปัญหา” เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ที่จะชี้แนะให้จิตใจและพฤติกรรมของคนดำเนินไปอย่างถูกต้องตามครรลองครองธรรมดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ สพเพ ธมมา ปญญตตา ” แปลว่า “ธรรมทั้งหลายมีปัญหาเป็นเยี่ยมยอด”

แนวคิดของพุทธปรัชญา

“...เนื้อหาสาระและกฎเกณฑ์ของพระพุทธศาสนา
เกิดจากการค้นหาความจริงของชีวิตด้วยปัญญามนุษย์
พระพุทธศาสนาแสดงความจริงของชีวิต
แสดงทางปฏิบัติที่จะให้บรรลุความสูงสุดของชีวิต
มีวิธีการสั่งสอนที่ยึดหลักเหตุผลว่าทุกสิ่งเกิดจากเหตุ
ผู้ใดประกอบเหตุอย่างเพียงใด
ก็จะได้ผลอย่างนั้นเพียงนั้น...”

พระบรมราโชวาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

แนวคิด หลักการ ทฤษฎีทางคุณธรรมจริยธรรม

แนวคิด หลักการ ทฤษฎี รวมทั้งหลักคำสอนทางศาสนาต่างๆ มีอยู่มากมาย ผู้บริหารควรศึกษาน้อมนำมาพิจารณาเป็นแนวทางปฏิบัติตนและการดำเนินงาน หลักคำสอนที่จะนำมาพอเป็นตัวอย่างต่อไปนี้มีทั้งจากคำสอนทางศาสนา หลักปรัชญาแนวคิดของนักปราชญ์ทั้งในอดีตกาล และแนวใหม่ ทั้งของทางตะวันตก และตะวันออก รวมทั้งของไทยดังนี้
โสกราตีส (Socrates) กล่าวถึงคุณธรรมว่า คุณธรรมคือความรู้ (virtue is knowledge) การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับศีลธรรม จริยธรรม คือการแสวงหาคุณธรรม เพราะคุณธรรมคือความรู้ที่แท้จริง ถ้าบุคคลรู้และเข้าใจถึงธรรมชาติของความจริงแล้ว เขาจะไม่พลาดจากการประกอบความดีละเว้นความชั่ว คุณธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์มี ๕ ประการคือ

๑. ปัญญา หรือความรู้ (wisdom) หมายถึง รู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี

๒. การปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนา (duty) คือ การทำความดี การเคารพยกย่องสิ่งที่ควรเคารพ เช่นพระผู้เป็นเจ้า พระธรรม การปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา

๓. ความกล้าหาญ (courage) คือกล้าในสิ่งควรกล้าและกล้าในสิ่งควรกลัว

๔. การควบคุมตนเอง (self control หรือ temperance) คือ การใช้ปัญญาควบคุมอารมณ์ ความรู้สึก

๕. ยุติธรรม (justice) คือการปฏิบัติต่อผู้อื่น และต่อตนเองอย่างเหมาะสม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

เพลโต (Plato) กล่าวว่า คุณธรรม คือ การปฏิบัติที่ดีตามหน้าที่ของวิญญาณ และคุณธรรมไม่สารถเกิดขึ้นได้โดยบังเอิญ เพราะมนุษย์จะต้องรู้ว่าเขากำลังทำอะไร เพื่ออะไร และทำอย่างไร คุณธรรมจึงเกิดขึ้นจากความรู้ ไม่ใช่ความรู้ทฤษฎี แต่เป็นความรู้ที่มาจากการปฏิบัติจริง คุณธรรมตามแนวคิดของเพลโต มี ๔ ประการ คือ

๑. ปัญญาหรือความรู้ (wisdom) คือการหยั่งรู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด อะไรดี อะไรไม่ดี อะไรควรประพฤติหรือไม่ควรประพฤติ

๒. ประมาณ (temperance) คือ การรู้จักควบคุมตัวเองให้อยู่ในขอบเขตของจุดมุ่งหมายชีวิต มีความรับผิดชอบ รู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง

๓. กล้าหาญ (courage) คือ กล้าเสี่ยงต่อความยากลำบาก อันตราย เพื่ออุดมการณ์ของตนเอง หรือด้วยความมั่นใจว่า ได้กระทำดีที่สุดแล้ว

๔. ยุติธรรม (justice) คือการให้แก่ทุกคนอย่างเหมาะสม เช่น การให้แก่ตนเอง ครอบครัว มิตรสหาย ผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา อย่างมีเหตุผลอันควร

อริสโตเติล (Aristotle) ได้นำคุณธรรมของเพลโต (Plato) มาอธิบายว่าคุณธรรม ได้แก่ การเดินสายกลางระหว่างความไม่พอดีกับความพอดี หรือคุณธรรมคือความพอดีพองาม ไม่เอียงสุดไปทางด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ความกล้าหาญจะอยู่ระหว่างความบ้าบิ่นกับความขลาด ความสุภาพอยู่ระหว่างความซื่อายกับความไร้ยางอาย และความเอื้อเฟื้ออยู่ระหว่างความฟุ่มเฟือยกับความตระหนี่ คุณธรรมจึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. คุณธรรมทางสติปัญญา เป็นเรื่องของความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เป็นส่วนหนึ่งของวิญญานที่มีเหตุผล และหน้าที่ของวิญญานคือการรู้และค้นหาความจริงนั่นเอง

๒. คุณธรรมทางศีลธรรม เป็นส่วนหนึ่งของวิญญาน อยู่ในรูปคำสอน ละมุ่มเพื่อความดีงาม คนมีคุณธรรมก็คือคนที่มีความพอดี ทำด้วยเจตนาดี มีเหตุผล เห็นแก่ส่วนรวม อริสโตเติลเสนอคุณธรรมพิเศษไว้ ๔ ประการ คือ มิตรภาพ ประมาณ กล้าหาญ และยุติธรรม

ธรรมชาติของมนุษย์ทางด้านคุณธรรมจริยธรรม

ผู้บริหารควรเข้าใจในพฤติกรรมของมนุษย์ รวมทั้งบุคคลที่อยู่รอบข้างและผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อการบริหารงานจะได้เป็นไปด้วยดีมีประสิทธิภาพ โดยธรรมชาติมนุษย์เป็นอย่างไร เกิดมาพร้อมที่จะเป็นคนดีหรือคนชั่ว หรือไม่ดี ไม่ชั่ว แต่มาดี ชั่ว เพราะการอบรมเลี้ยงดูและสิ่งแวดล้อมทำให้เป็นในภายหลัง เรื่องเหล่านี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจ ในการศึกษาธรรมชาติของมนุษย์นี้ สามารถศึกษาได้หลายแนวทาง เช่น แนวคิดทางปรัชญา แนวจิตวิทยา แนวมานุษยวิทยา แนวสังคมวิทยา เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์ทางพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงคำสอนให้เห็นว่า ธรรมชาติของมนุษย์มีทั้งดีและชั่วติดตัวมาแต่ชาติก่อน (วคิน อินทสระ, ๒๕๔๑ : ๘๑) กล่าวคือ พระพุทธศาสนายอมรับเรื่องชาติก่อน เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ช่วงเวียนว่ายตายเกิดก็ได้สั่งสมทั้งดีทั้งชั่ว ดี-ชั่ว เหล่านั้นไม่ได้หายไปไหน ยังคงอยู่ในจิตของเขา เขาเกิดมาพร้อมทั้งดีและชั่วอยู่แล้ว จะดีมากขึ้นถ้าได้มาอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ได้รับการฝึกฝนอบรมดี และอาจจะชั่วได้ ถ้าได้รับการกระตุ้นให้ชั่ว หรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี

บุญมี ปาละวงศ์ (๒๕๓๗ : ๙๙-๑๐๐) กล่าวว่า มนุษย์ตามที่นักปราชญ์จำแนกไว้มีหลายประเภท โดยแบ่งตามคุณธรรมจริยธรรมที่มีอยู่ในจิตใจและการประพฤติปฏิบัติตน ดังนี้

๑. วิญญูชน ได้แก่ มนุษย์ผู้รับผิดชอบตามปรกติ เป็นบุคคลที่สมบูรณ์ด้วยปัญญา หลุดพ้นจากกิเลส มีความคิดระลึกได้ตลอดเวลาทั้งก่อนทำ ก่อนพูด จัดบุคคลประเภทนี้เป็นอริยชน เป็นผู้ประเสริฐโดยแท้

๒. ปัญญาชน ได้แก่ บุคคลได้ศึกษาวิชาการต่าง ๆ ทางคติโลก เช่น นักกฎหมาย นักรัฐศาสตร์ เป็นต้น แต่อาจมีความบกพร่องทางศีลธรรมคือไม่มีความอายแก่ใจในการทำชั่ว ไม่เกรงกลัวผลของความชั่วหรือเห็นผิดเป็นชอบ นิยมวิตุมากกว่าการแสวงหาคุณธรรม

๓. **กัลยาณชน** ได้แก่ บุคคลผู้มีคุณธรรมจริยธรรมดีงาม มีจิตใจดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตากรุณา รัฐบาลบุญคุณโทษ พวกนี้ไม่ค่อยคำนึงถึงวัตถุมากนัก แต่คำนึงถึงความดีทางด้านจิตใจ
๔. **กัลยาณปุถุชน** ได้แก่ บุคคลธรรมดา เป็นผู้มากด้วยกิเลสตัณหา แต่ยังรู้ดีรู้ชั่ว รัฐบาลบุญคุณโทษอยู่ เห็นคุณค่าทางวัตถุและจิตใจเท่าๆกัน มีความสำนึกและรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง
๕. **ปุถุชน** ได้แก่ บุคคลผู้หนาด้วยกิเลสตัณหา ติดอยู่ในความอยากความปรารถนาในรูป เสียง กลิ่นรส สัมผัส ยังมี อวิชชาครอบงำ ยึดมั่นในตัวตน ยึดถือเรา ถือเขา มีทิฐิมานะ
๖. **พาลชน** ได้แก่ คนชั่วร้าย คนเกเร คนไร้สติปัญญาไม่มีเหตุผล ไม่รู้ดีไม่รู้ชั่ว ไม่รู้ถูกไม่รู้ผิด ชอบทะเลาะวิวาทรังแกผู้อื่น
๗. **อัมพพาลชน** ได้แก่ คนชั่วร้าย โง่เขลาเบาปัญญา ชอบรังแกผู้อื่นทั้งต่อหน้าและหลัง หลังรวมกลุ่มกันเป็นแก๊งค์ ชอบก่อกรรมสร้างปัญหาให้สังคม
๘. **เปตชน** ได้แก่ คนที่มีลักษณะคล้ายเปรตหรือคนไม่สมประกอบ อาศัยคนอื่นพอประทังชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ ช่วยตัวเองไม่ได้ มีความทุกข์ ความเดือดร้อนอยู่เป็นนิจ ทั้งกายและใจ

แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์ของนักจิตวิทยา

แนวคิดนักจิตวิทยาเกี่ยวกับจริยธรรมของมนุษย์มีความคล้ายคลึงกันในบางส่วนและแตกต่างกันในบางประการดังนี้ (สมพร สุทัศน์ีย์ , ๒๕๔๑ : ๔๒-๔๓)

๑. **นักจิตวิทยากลุ่มจิตวิเคราะห์** เชื่อว่าธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์มีความเลวติดตัวมาแต่กำเนิด พฤติกรรมต่างๆ เกิดจากสัญชาตญาณซึ่งอยู่ในตัวตน
 ๒. **นักจิตวิทยากลุ่มพฤติกรรมนิยม** นักจิตวิทยากลุ่มนี้เชื่อว่า มนุษย์เกิดมาไม่ดีไม่เลว มนุษย์จะดีเลวขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม ถ้ามนุษย์อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีก็จะเป็นคนดี ถ้าอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เลวก็จะเป็นคนเลว มนุษย์จึงเป็นผลผลิตของสิ่งแวดล้อม
 ๓. **นักจิตวิทยากลุ่มปัญญานิยม** เชื่อว่ามนุษย์จะดีเลวขึ้นอยู่กับ การปรับตัวในสภาพแวดล้อม มนุษย์เป็นผู้มีสติปัญญา
 ๔. **นักจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยม** เชื่อว่าเกิดมาดีโดยกำเนิดพฤติกรรมของมนุษย์เกิดมาจากความต้องการพื้นฐาน มนุษย์เป็นหน่วยรวมของร่างกายและจิตใจ ซึ่งแสดงความคิด ความรู้สึกและการกระทำอย่างมีความเกี่ยวข้องกัน ถ้ามีความไม่ปรกติเกิดขึ้นในจิตใจ อาจก่อผลกระทบอารมณ์ ความรู้สึกและพฤติกรรมได้
- กล่าวโดยสรุป นักจิตวิทยามองมนุษย์แตกต่างกัน ๓ ลักษณะ คือ เกิดมาเลวและเกิดมาไม่ดีไม่เลว การเป็นคนดี คนเลว อาจติดมาโดยกำเนิดหรือเกิดจากสิ่งแวดล้อม

แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์ของนักสังคมวิทยา

นักสังคมวิทยาเชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์คือสัตว์สังคม ต้องอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม มีการติดต่อสัมพันธ์กัน การอยู่รวมกันจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์หรือกติกาทางสังคม เพื่อควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม กฎเกณฑ์ดังกล่าว เรียกว่า ปทัสถานทางสังคม (norms) ซึ่งจำแนกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. **วิถีประชา (folkways)** คือ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลควรปฏิบัติ เช่น การบวชก่อนการแต่งงาน
 ๒. **จารีตประเพณี (mores)** คือ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลต้องปฏิบัติ หากฝ่าฝืนถือเป็นการกระทำผิดทางศีลธรรม เช่น การเลี้ยงดูพ่อแม่ยามเฒ่า
 ๓. **กฎหมาย (laws)** คือ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ถ้าฝ่าฝืนต้องถูกลงโทษตามกฎหมาย
- ถ้าบุคคลปฏิบัติตามปทัสถานของสังคมก็จะได้รับการยกย่องชมเชย สังคมยอมรับ และทำให้คนในสังคมอยู่กันอย่างสันติ กลุ่มสังคมจะมีลักษณะแตกต่างกันตามสภาพความเป็นอยู่ทางธรรมชาติ แบบอย่างของพฤติกรรมและความสัมพันธ์ กลุ่มต่าง ๆ ดังกล่าวมีดังนี้

๑. **กลุ่มญาติพี่น้อง** เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันจากความสัมพันธ์ทางสายเลือดจะพบปะกันเสมอ มีความสนใจ ความเชื่อทัศนคติ ค่านิยมคล้ายกันมาก มีความผูกพันกันมาก จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระดับสูง
๒. **กลุ่มเพื่อนบ้าน** ในชนบทมีความสำคัญมาก จะมีความสัมพันธ์กันฉันญาติมิตร คอยให้ความช่วยเหลือกันโดยมีได้หวังผลตอบแทน ส่วนกลุ่มเพื่อนบ้านในเมืองใหญ่จะไม่ค่อยมีลักษณะแบบนี้
๓. **กลุ่มเพื่อนร่วมงาน** จะเป็นกลุ่มมารวมกันในเวลาทำงานเป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ ความสัมพันธ์มักน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับมนุษยสัมพันธ์ในองค์กรนั้น ๆ
๔. **กลุ่มความสนใจ** เกิดจากการความสนใจคล้าย ๆ กัน เช่น กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มทางการเมือง กลุ่มทางเศรษฐกิจ ฯลฯ เป็นการรวมตัวกันเพื่อสนองความต้องการความสนใจในสิ่งเดียวกัน

แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์ของนักบริหาร

แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์ของแมกเกรเกอร์ (Mc Gregor :๑๙๖๖ : ๓๓-๓๔) กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่ามีพฤติกรรมแตกต่างกันเป็น ๒ แบบ คือ

๑. **ทฤษฎีเอ็กซ์ (X theory)** เชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีความต้องการ (Man is wanting animal) และมีลักษณะอื่น ๆ อีกเช่น

- ไม่ชอบทำงาน มักหลบงานเมื่อมีโอกาส การจูงใจให้ทำงานต้องใช้การบังคับ ควบคุม สั่งการ ลงโทษ
- ชอบเป็นผู้ตาม เวลาทำงานต้องคอยตามคำสั่ง พยายามหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ แต่ต้องการความมั่นคงปลอดภัย
- ให้ความสนใจเฉพาะตนเองเท่านั้น ไม่สนใจความต้องการของผู้อื่น
- มักต่อต้านการเปลี่ยนแปลง

๒. **ทฤษฎีวาย (Y theory)** เป็นแนวคิดของนักพฤติกรรมศาสตร์ เช่น ลิเคิร์ต (Likert) อาร์กิลิส (Argiris) บุคคลเหล่านี้เชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้ชอบการสมาคม (Man is a social man) มนุษย์จะอยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องพบปะพูดคุยและช่วยเหลือกัน แมกเกรเกอร์ (Mc Gregor) ได้สรุปทฤษฎีของนักพฤติกรรมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ไว้ดังนี้

- รักงาน จะทำงานด้วยความสุข เชื่อว่างานเป็นสิ่งที่สนองความต้องการ คนจะหลีกเลี่ยงงานหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับผู้บังคับบัญชา
- จะทำงานด้วยตัวของเขาเอง มีความรับผิดชอบในการทำงานจนได้รับความสำเร็จ
- ชอบทำงานเป็นกลุ่ม
- จะเรียนรู้จากสถานการณ์ เพื่อให้เกิดความรับผิดชอบและจะแสวงหาความรับผิดชอบเพิ่มขึ้น
- มีความเฉลียวฉลาด มีความคิด จินตนาการสร้างสรรค์ตนเองและแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ มนุษย์ทุกคนรู้จักตนเองว่าเป็นใคร

จากข้อความดังกล่าวพอสรุปได้ว่า ทฤษฎีวาย (Y theory) มองมนุษย์ในแง่บวกมากกว่าทฤษฎีเอ็กซ์ (X theory) ภายหลังต่อมามีทฤษฎีใหม่เกิดขึ้น เรียกว่า ทฤษฎีแซด (Z theory)

๓. **ทฤษฎีแซด (Z theory)** เรตดิน (เรตดิน อ่างในศิริโสภาคย์ บูรพาเดชะ ๒๕๒๙ : ๖๙-๖๘) ทฤษฎีแซด (Z theory) เชื่อว่ามนุษย์มีความซับซ้อน (Man is a complex man) ซึ่งในความจริงมนุษย์มีลักษณะทั่วไปดังนี้

- เป็นผู้มีความตั้งใจในการทำงาน
- ยอมรับทั้งความดีและความชั่ว
- จะถูกผลักดันจากสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมให้ทำสิ่งต่างๆ
- มีเหตุผลเป็นสิ่งที่จูงใจให้ทำงาน
- มักจะพึ่งพาอาศัยกัน และจะต้องติดต่อเกี่ยวข้องกับในสังคม
- ทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมาย

จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีแซต (Z theory) มีแนวคิดที่มนุษย์มีลักษณะโดยทั่วไป ไม่ดี ไม่เลว แต่จะทำสิ่งต่าง ๆ เพราะมีเหตุจูงใจหรือได้รับอิทธิพลจากสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม

จากการวิเคราะห์แนวคิดของนักปรัชญา นักจิตวิทยา นักสังคมวิทยาและนักบริหาร พบว่ามนุษย์มีจริยธรรมที่แตกต่างกัน มีทั้งดี เลวและไม่ดีไม่เลว ระดับจริยธรรมของมนุษย์แต่ละคน อาจมีติดตัวมาแต่เกิด หรือมาพัฒนาได้ในภายหลัง จากสภาพแวดล้อม การอบรมเลี้ยงดู และกรอบประเพณีสังคม จากการศึกษาพอได้แนวคิดที่มนุษย์ทุกคนต่างมุ่งหวังสถานะแห่งความสมบูรณ์ที่สุดแห่งตน ซึ่งสถานะแห่งความสมบูรณ์ที่สุดเป็นสิ่งที่อยู่ในความสามารถและสติปัญญาของมนุษย์ที่จะสามารถดำเนินไปได้ด้วยตนเอง แต่เขาจะต้องรับผิดชอบต่อการเสริมสร้างชีวิตตนเองให้พัฒนาสูงขึ้นสู่ระดับที่ดีกว่า สูงกว่า แต่มนุษย์ขาดคุณธรรมในตัวเอง จึงทำให้ไม่สามารถพัฒนาตนเองขึ้นสู่ความสมบูรณ์ของชีวิตได้ มนุษย์ยังขาดจิตสำนึกในความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ปล่อยตัวเองเป็นทาสของอารมณ์ ความอยาก กิเลสตัณหา ตลอดเวลา หากมนุษย์สร้างจิตสำนึกให้มั่นคง และหนักแน่นได้แล้วก็จะเป็นคนบันไดก้าวไปสู่ความสมบูรณ์ของมนุษย์ต่อไป

การปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

“...พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา

เป็นธรรมที่พึงศึกษาด้วยการนำมาพิจารณาในใจ

โดยตั้งต้นแต่ตั้งใจฟัง ตั้งใจเรียน

ตั้งใจพิจารณาจับเหตุจับผล จำแนกเหตุ จำแนกผล

จำแนกข้อที่เป็นสาระและมีใช่สาระ

ให้ถูกต้องตามความเป็นจริง

เมื่อตั้งใจศึกษาพิจารณาจนเห็นชัดแล้ว

ก็เลือกเฟ้นปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรม

คือข้อใดพึงละก็ละ ข้อใดพึงปฏิบัติก็ปฏิบัติ

ข้อใดพึงปฏิบัติก่อนก็ปฏิบัติก่อน

ข้อใดพึงปฏิบัติหลังก็ปฏิบัติหลัง

การศึกษาและการปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วนดังนี้

ย่อมนำมาให้ได้สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ ความเห็นตรง

นำให้ได้ความเลื่อมใส ที่ไม่หวั่นไหวในพระธรรม

และนำไปเข้ามาสู่สัจธรรมในพระพุทธศาสนา...”

พระบรมราชาโฆวาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

ทฤษฎีทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม

การเรียนรู้ทางจริยธรรมและการพัฒนาจริยธรรมของมนุษย์ มีกล่าวทั้งในวิชาจิตวิทยา แนวคิดของนักการศึกษา รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิดแต่ละทฤษฎีอาจคล้ายกันบ้างแตกต่างกันบ้าง ในการศึกษาและนำมาปฏิบัติจะต้องพิจารณาจุดเด่นจุดด้อยของทฤษฎีนั้น ๆ แล้วนำมาบูรณาการกับทฤษฎีอื่น ๆ เพื่อให้การพัฒนาจริยธรรมมนุษย์มีประสิทธิภาพสูงสุดและมีข้อบกพร่องน้อยที่สุด

เกณฑ์การตัดสินจริยธรรม

มนุษย์ทุกคนมีการแสดงออกทางพฤติกรรมแตกต่างกันตามพื้นฐานของแต่ละคน ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีความแตกต่างกันทั้งในความรู้ เจตคติ ค่านิยม รวมไปถึงสภาวะทางร่างกายและจิตใจ ส่งผลให้พฤติกรรมของมนุษย์ไม่เหมือนกันทั้งที่เป็นเรื่องเดียวกัน หรืออยู่ในสถานการณ์เหตุการณ์อันเดียวกัน สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องน่าสนใจ โดยเฉพาะเกณฑ์การตัดสินว่าพฤติกรรมใดถูกพฤติกรรมใดผิด พฤติกรรมใดดีพฤติกรรมใดไม่ดี ซึ่งโดยทั่วไปมนุษย์มีอินทรีย์พิเศษ อันได้แก่ มโนธรรม หรือจิตสำนึกเป็นเครื่องตัดสิน แต่ในการพิจารณาของนักจิตวิทยา จะมีการพิจารณาตัดสินจริยธรรมแตกต่างกันบ้างดังนี้

๑. หลักจริยศาสตร์ของคานท์ (Kant, ๑๗๒๔ – ๑๘๐๔ อ้างในวิทย์ วิศทเวทย์ ๒๕๒๐ : ๖๕ – ๖๗) กล่าวโดยสรุป ดังนี้

คานท์ (Kant) มีความหมายว่าดี ชั่ว ถูก ผิด เป็นคุณค่าทางศีลธรรมนั้น จะต้องเป็นสิ่งตายตัว กล่าวคือ ถ้าสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือการกระทำอันใดอันหนึ่งเป็นสิ่งดี มันจะต้องดีเสมอ โดยไม่เลือกเวลา สถานที่ สิ่งแวดล้อม หรือตัวบุคคลแต่อย่างใด เช่น การพูดความจริง ถ้าเราถือว่าการพูดความจริง บางเวลาที่ดี บางเวลาที่ไม่ดี เช่นนี้ เท่ากับเรายอมรับว่าโดยตัวมันแล้ว การพูดความจริงไม่มีค่าเลย ค่าของมันอยู่ที่เวลา ความดีของมันเปลี่ยนไปตามกาลเวลา โดยหลักของคานท์นั้น การพูดความจริงเป็นสิ่งที่ดีและต้องดีตลอดไป ไม่ว่าจะพูดเมื่อใด ที่ไหน กับใคร และสถานการณ์เช่นใด

ความคิดของคานท์ (Kant) การกระทำที่ดี หรือการกระทำที่ถูกคือการกระทำที่เกิดจากเจตนา จุดเด่นที่สุดในแนวคิดของคานท์ (Kant) ก็คือการสอนให้คนรู้สึกสำนึกในหน้าที่ คานท์ (Kant) เห็นว่าการโกงนั้นผิดแน่ ๆ แต่ความซื่อสัตย์ก็มีใช้ว่าควรได้รับการสรรเสริญเสมอไป ความซื่อสัตย์ที่เกิดขึ้นจากการหวังผลประโยชน์ไม่มีความดีอะไรในทางศีลธรรม แต่ความซื่อสัตย์ที่เกิดจากการสำนึกในหน้าที่เป็นสิ่งประเสริฐ คานท์ (Kant) สอนไม่ให้ยกตัวเองเหนือกฎศีลธรรมซึ่งไม่มีข้อยกเว้นสำหรับใคร นอกจากนี้คานท์ยังบอกว่าคุณสมบัติศักดิ์ศรีของตนเอง ดังนั้นการใช้คนเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายบางอย่างนั้นเป็นการกระทำที่ผิดอย่างไม่มีข้อแม้ เพราะทุกคนมีค่าของตนเองและค่าเท่ากับผู้อื่น

๒. ประโยชน์นิยม (Utilitarianism)

แนวคิดของกลุ่มประโยชน์นิยมเชื่อว่าประโยชน์สุขเป็นเครื่องตัดสินการกระทำของมนุษย์ว่าดีว่าชั่ว ถูกหรือผิด ชอบหรือไม่ชอบ อยู่ที่ผลที่จะได้ คือ ถ้าเราอยู่ในสถานการณ์ที่จะต้องเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตัวที่จะตัดสินก็คือ อันไหนให้ประโยชน์สุขมากกว่าถือว่าดีกว่า ประโยชน์นิยมเห็นว่าความสุขเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ ค่าของสิ่งอื่น ๆ นั้น ก็อยู่ที่ว่ามันพาไปสู่ความสุข ไม่มีอะไรมีค่าในตัวเอง นอกจากความสุข ดังนั้นการตัดสินใจว่าอะไรดี ไม่ดี ควร ไม่ควร ถูกหรือผิด จึงต้องใช้ความสุขเป็นตัวตัดสิน กล่าวคือ ถ้าสิ่งใดให้ประโยชน์มากกว่าสิ่งนั้นก็ดีกว่า และควรทำมากกว่า แต่ประโยชน์ในที่นี้มีได้หมายถึงประโยชน์สุขของผู้กระทำเอง แต่หมายถึงประโยชน์สุขของคนทั่วไป ซึ่งประโยชน์กล่าวว่า หมายถึงสิ่งที่ก่อประโยชน์สุขมากที่สุด แก่คนจำนวนมากที่สุด หลักนี้รู้จักกันในนาม “หลักมหาสุข”

ประโยชน์นิยมมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมว่าสิ่งใดดี สิ่งใดถูกต้อง ดังนี้

- สิ่งที่ทำให้ประโยชน์สุขยาวนานกว่า
- ถ้าไม่มีสิ่งใดดีเลือกสิ่งที่ดีน้อยกว่า
- ถือประโยชน์สุขมากที่สุดของคนจำนวนมากที่สุดเป็นหลักสำคัญ
- ไม่ลดส่วนของตนเองให้น้อยกว่าผู้อื่น และไม่ลดส่วนของผู้อื่นให้น้อยกว่าตนทุกฝ่ายมีประโยชน์เท่าเทียมกัน
- เจตนาในการกระทำไม่สำคัญ แต่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำสำคัญกว่า

๓. มโนธรรมสัมบูรณ์ (Ultimate Consciencism)

มโนธรรมคือความสำนึกที่มนุษย์ทุกคนมีโดยธรรมชาติ ในฐานะที่เป็นมนุษย์ ความสำนึกนี้เป็นเสียงภายในจิตที่ทำให้เราตัดสินได้ว่า อะไรผิด อะไรถูก มโนธรรมสัมบูรณ์เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกต้องมีลักษณะเป็นแก่นแท้ของมัน ลักษณะนี้จะต้องมีอยู่ในตัวเสมอ ไม่ว่าสิ่งเหล่านั้นจะตกอยู่ในสภาพใด เกลือย่อมเค็มอยู่เสมอ ไฟย่อมร้อนอยู่เสมอ ความถูก ความผิดก็เหมือนกัน ความผิดเป็นลักษณะตายตัว การกระทำอาจก่อให้เกิดความพอใจกับบางคน ไม่พอใจกับบางคน แต่ความรู้สึกนี้ไม่เกี่ยวกับความถูกความผิดของมัน เพราะความถูกหรือผิดเป็นลักษณะตายตัวอยู่ที่ตัวมันเองแล้ว ปัญหาต่อไปก็คือ ถ้า “ดี” เป็นลักษณะตายตัวของการกระทำที่ดีแล้วรู้จักสิ่งนั้นได้อย่างไร เกลือมีรสเค็มของเกลือได้ รสเค็มเป็นคุณสมบัติทางวัตถุ เราสูรสนี้ด้วยลิ้น ลิ้นเป็นอินทรีย์ที่มีอยู่ในตัวเอง ทำให้เราสูรสเค็มของเกลือได้ แต่ “ดี” เป็นคุณสมบัติทางจิต อย่างหนึ่ง เราไม่มีอินทรีย์อะไรที่ทำให้รู้ว่าสิ่งนั้นดีหรือไม่ดี “ดี” เป็นคุณสมบัติทางจริยธรรม อินทรีย์ทางกายภาพ จึงรับรู้ไม่ได้ นักทฤษฎีมโนธรรมสัมบูรณ์ถือว่า มนุษย์มีอินทรีย์พิเศษอีกอันหนึ่งที่เป็นเครื่องมือช่วยมนุษย์ให้รู้จักความดี ตัดสินความดีได้ อินทรีย์ช่วยให้มนุษย์ตัดสินชี้ขาดเรื่อง ความถูก - ผิด - ดี - ชั่ว - ได้ บางคนเรียกอินทรีย์พิเศษนี้ว่า “ปัญญา” (Intellect Understanding) บางคนเรียกว่า “มโนธรรม” (Conscience) บางคนเรียกว่า “อินทรีย์ทางศีลธรรม” (Moral Faculty) จะเรียกชื่ออะไรก็ตาม อินทรีย์พิเศษนี้มีใช้ส่วนหนึ่งของร่างกาย เหมือนประสาทสัมผัสทั้งห้า แต่เป็นส่วนหนึ่งของจิตหรือวิญญาณ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นลักษณะรูปธรรม ต้องอาศัยอินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่เป็นรูปธรรมชี้ขาด ส่วนดี - ชั่ว , ถูก - ผิด เป็นนามธรรม จึงต้องอาศัยปัญญา หรือมโนธรรมเป็นเครื่องตัดสิน

๔. จริยธรรมแบบสัมบูรณ์ (absolute ethics)

หรือสัมบูรณ์นิยม เชื่อว่า คุณค่าทางจริยธรรม หรือ ความดี - ความชั่ว เป็นค่าที่มีอยู่จริงในตัวเอง สัมบูรณ์มีความหมายตรงกันข้ามกับสัมพัทธ์ สิ่งสัมบูรณ์ คือ สิ่งที่มีอยู่และเป็นอยู่โดยตัวของมันเอง ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาหรือสถานที่ สำหรับแนวคิดของกลุ่มสัมบูรณ์นิยม เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมที่ถูกต้องสูงสุดนั้นมีเพียงเกณฑ์เดียวและเป็นเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว แนวคิดของสัมบูรณ์นิยมจะสอดคล้องกับแนวคิดของศาสนาโดยทั่วไป คือ ถือว่า ความดีความชั่ว เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงอย่างแน่นอนตายตัว ไม่ใช่ค่าที่มนุษย์ให้แก่การกระทำตามความชอบไม่ชอบของเขา ดี - ชั่ว ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้นเองตามประโยชน์สุขของพวกเขา และแนวคิดนี้สอดคล้องกับลัทธิมโนธรรมสัมบูรณ์ คือลัทธิที่ถือว่า มโนธรรมเป็นเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมที่ตายตัวเพียงเกณฑ์เดียว มโนธรรมคือความสำนึกทางศีลธรรมที่มนุษย์ทุกคนมีอยู่โดยธรรมชาติ เป็นจิตสำนึกภายในที่บอกเราว่า อะไรถูก อะไรผิด อะไรดี อะไรชั่ว โดยที่เราไม่ต้องคิดหาเหตุผล หรืออ้างอิงหลักเกณฑ์ใดๆ แต่เป็นการหยั่งรู้เองโดยตรง

ลัทธิสัมบูรณ์นิยม มีแนวคิดสอดคล้องกับหลักจริยศาสตร์ของคานท์ (Kant) คือเห็นว่าศีลธรรมเป็นสิ่งที่อยู่จริงอย่างแน่นอนตายตัว กฎศีลธรรมในทรรศนะของคานท์ จึงมีกฎเกณฑ์ตายตัวและเป็นสิ่งมีค่าในตัวเอง ความถูกผิดของการกระทำ พิจารณาจากหลักการหรือเจตนาที่กระทำไม่ใช่ผลจากการกระทำ ถ้าการกระทำนั้นเกิดจากเจตนาดี ก็ถือว่าเป็นการกระทำดี เช่น การกระทำที่เกิดจากการสำนึกในหน้าที่เพื่อหน้าที่ โดยไม่หวังผลประโยชน์ใดๆทั้งสิ้น

๕. สัมพัทธนิยม (Relationism)

สัมพัทธนิยม เชื่อว่า ความดีความชั่วมิได้มีคุณค่าที่ได้อยู่ในตัวเอง แต่ขึ้นอยู่กับสิ่งอื่น คุณค่าทางจริยธรรม หรือความดี ความชั่ว ความถูก ความผิด เป็นสิ่งสัมพัทธ์คือผันแปรตามตามสภาพการณ์และเวลา ดังนั้นการกระทำอย่างหนึ่ง เช่น การพูดปด จะถูก ผิด ดี ชั่ว ยังตอบไม่ได้จนกว่าจะทราบก่อนว่า ใครโกหกใคร โกหกทำไม โกหกแล้วเป็นอย่างไร เช่น ถ้าแพทย์โกหกคนไข้ เพื่อหวังผลดีในการรักษา การโกหกเช่นนี้ก็ถือว่าไม่ผิด สัมพัทธนิยม แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ สัมพัทธนิยมส่วนบุคคล และสัมพัทธ์นิยมทางสังคม

- สัมพัทธ์นิยมส่วนบุคคล หมายถึง ความเชื่อที่ว่า ความดี ความชั่ว เป็นเรื่องส่วนบุคคล คนแต่ละคนย่อมมีความรู้สึกนึกคิดไม่เหมือนกัน การกระทำอย่างเดียวกัน คนหนึ่งอาจบอกว่าดี อีกคนหนึ่งอาจบอกว่าไม่ดีก็ได้ ในสมัยกรีกโบราณนักปรัชญาที่มีแนวคิดแบบนี้ได้แก่ พวกโซฟิสต์ (Sophist) ซึ่งกล่าวว่า “มนุษย์เป็นเครื่องวัดสิ่งทั้งปวง” ซึ่งหมายความว่า จริง เท็จ ดี ชั่ว เป็นเรื่องส่วนบุคคล ใครรู้สึกว่าเป็นจริงก็จริง สำหรับคนนั้น ใครว่าเท็จก็เท็จสำหรับคนนั้น สิ่งที่ดีก็คือสิ่งที่ตรงกับความปรารถนาของคน ๆ หนึ่ง และสิ่งที่ชั่วก็คือสิ่งที่ตรงกับความเกลียดของคน ๆ นั้น ไม่มีอะไรดีชั่วในตัวเอง และไม่มีเหตุการณ์อะไรตัดสินชี้ขาดสิ่งต่าง ๆ ว่า ดี ชั่ว ได้นอกจากบุคคลเหล่านั้น
- สัมพัทธ์นิยมทางสังคม หมายถึง ความเชื่อที่ว่า ความดี ความชั่ว ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อม สังคมเป็นตัวตัดสินว่าอะไรถูกอะไรผิด เพราะความรู้สึกทางศีลธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้รับการอบรมมาจากจารีตประเพณีของสังคมที่เขาอาศัยอยู่ ความชอบไม่ชอบหรือค่านิยมของแต่ละคนไม่ได้เกิดขึ้นลอย ๆ แต่เป็นสิ่งที่ได้รับจากสภาพแวดล้อมที่เจริญเติบโตขึ้นมา เนื่องจากสังคมมีจารีตที่แตกต่างกัน มีค่านิยมไม่เหมือนกัน ดังนั้นสิ่งที่ถือว่าดี ชั่ว ถูก ผิด จึงไม่เหมือนกัน เช่นบางสังคม ชายมีภรรยาพร้อมกันได้หลายคนถือว่าไม่ผิด

๖. เกณฑ์การตัดสินจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา

โดยเหตุที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย มีบทบาทมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตหรือการอยู่ร่วมกันในสังคม ดังนั้นเกณฑ์การตัดสินความดี ชั่ว ถูก ผิด ของจริยธรรมในสังคมไทย ควรใช้เกณฑ์ตัดสินตามหลักการทางพระพุทธศาสนาด้วย

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู (๒๕๒๕:๒๘-๒๙ อ้างใน บุญเรือง อินทวัฒน์ ๒๕๓๔:๒๘) กล่าวว่าในการพิจารณาหลักการทางพระพุทธศาสนา เราจะพิจารณาพุทธพจน์ต่อไปนี้ คือ

“..ภิกษุทั้งหลาย เจตยานันเเอง เราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้วจึงทำด้วยกาย ด้วยใจ

บุคคลว่านพีชเช่นไร ย่อมได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว

บุคคลทำกรรมใดแล้วเดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี

บุคคลใดมีหน้าที่ชุ่มด้วยน้ำตาร้องไห้อยู่ เสนผลของกรรมใดกรรมนั้นทำแล้วไม่ดี

บุคคลทำกรรมใดแล้ว ไม่เดือดร้อนในภายหลัง เสนผลแห่งกรรมใด ด้วยหัวใจ

เข้มแข็ง เบิกบาน กรรมนั้นทำแล้วเป็นการดี

บุคคลรู้กรรมใดว่า เป็นประโยชน์แก่ตน ควรรับลงมือกระทำกรรมนั้นทีเดียว”

จากพุทธพจน์ดังกล่าว แสดงพระพุทธศาสนาในเรื่องการพิจารณาเกณฑ์การชี้วัดการประพฤติทางจริยธรรมดังนี้

- พิจารณาจากเจตนา ถ้าทำด้วยเจตนาดี จัดว่าเป็นการกระทำที่ดี เป็นความดี ถ้าทำด้วยเจตนาไม่ดี จัดว่าเป็นการกระทำที่ไม่ดี เป็นความชั่ว
- พิจารณาจากลักษณะของการกระทำ ถ้าการกระทำนั้นเป็นการเบียดเบียนทำให้ผู้อื่นหรือตนเองเดือดร้อน จัดว่าเป็นการกระทำที่ไม่ดี ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่เบียดเบียน หรือไม่ทำให้ผู้อื่นหรือตนเองเดือดร้อน จัดว่าเป็นการกระทำที่ดี เป็นความดี

- พิจารณาจากผลที่เกิดขึ้นในภายหลัง การกระทำใดทำแล้วมีผลให้เกิดความเดือดร้อนในภายหลัง การกระทำนั้นเป็นการกระทำที่ไม่ดี การกระทำใดไม่เดือดร้อนในภายหลัง เป็นการกระทำที่ดี ทำดีย่อมได้รับผลดีเสมอ ถ้ากระทำชั่วย่อมได้รับผลชั่วเสมอ

๗. เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของนักสังคมวิทยา

เกณฑ์ตัดสินที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นทัศนะของนักจริยศาสตร์ ซึ่งพอจะนำมาเป็นเครื่องพิจารณาตัดสินสถานการณ์บางอย่างได้ สำหรับนักสังคมวิทยาเห็นว่า คุณค่าทางจริยธรรมมีคุณค่าจริง ๆ ก็ต่อเมื่อสังคมมนุษย์นำไปใช้ ดังนั้นการตัดสินทางจริยธรรมจึงต้องคำนึงหลักปทัสถานหรือบรรทัดฐาน (norms) ทางสังคมซึ่งแบ่งออกได้ ๓ ประเภท คือ

- วิธีประชา (folkways) เป็นความประพฤติที่เหมาะสมต้งาม ปฏิบัติกันมานานจนเกิดความเคยชิน เช่น ขนบประเพณี แบบแผน กิริยามารยาท การมีสัมมาคารวะ การรู้จักที่ต่ำที่สูง การอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นมาตรฐานสำหรับแต่ละบุคคล และไม่มีผลบังคับเคร่งครัดนัก ถ้าใครไม่ประพฤติตาม เช่น ไม่มีสัมมาคารวะ ไม่อ่อนน้อม ไม่แต่งตัวตามธรรมเนียมประเพณี เช่น ไปงานศพไม่แต่งสีดำ หรือชายที่แต่งงานก่อนอุปสมบท สังคมก็จะซุบซิบนินทาตำหนิติเตียน หรือไม่คบหาสมาคมด้วย ทำให้ผู้นั้นเกิดความไม่สบายใจ วิธีประชาเป็นเรื่องของความเหมาะสมไม่เหมาะสม ในการแสดงพฤติกรรมทางสังคม
- จารีตประเพณีหรือกฎศีลธรรม (mores) เป็นบรรทัดฐานทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้อห้ามของสังคมที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคม หรือเพื่อสวัสดิภาพของคนส่วนใหญ่ จารีตเป็นข้อบังคับที่มีผลสะท้อนรุนแรง ถ้าหากไม่กระทำตาม เช่น ห้ามไม่ให้ลูกเนรคุณพ่อแม่ ห้ามแพทย์เปิดเผยความลับของคนไข้ จารีตจึงเป็นเรื่องที่ฝังอยู่ในจิตใต้สำนึกของบุคคล จารีตจะกำหนดสิ่งถูกหรือผิด บุญหรือบาป โดยไม่ต้องบอกเหตุผล
- กฎหมาย (laws) เป็นบทบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร และมีหน่วยงานบังคับ เป็นแนวประพฤติปฏิบัติโดยรัฐ มีการลงโทษอย่างมีระเบียบแผน ถ้าหากไม่ประพฤติตามกฎหมายที่เขียนไว้ บางครั้งก็นำจารีตไปใช้ในกฎหมายก็มี ถ้ามีการตัดสินตามกระบวนการกฎหมายแล้วถือว่าถูกต้องชัดเจน เป็นแบบแผนได้เป็นเกณฑ์การตัดสิน พฤติกรรมทางจริยธรรมได้ถูกต้องเพราะกฎหมายมีไว้เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม โดยยึดถือประโยชน์ของสังคมมาก่อนผลประโยชน์ของแต่ละบุคคล (สุพิศรา สุภาพ , สัญญา สัญญาวิวัฒน์ , ๒๕๓๔ : ๑๐)

เกณฑ์การตัดสินจริยธรรม จัดเป็นเรื่องชี้วัดคุณธรรมจริยธรรมของบุคคล ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการตัดสินจริยธรรมนี้อาจใช้การพิจารณาโดยเครื่องวัด ๒ ประการ คือ สิ่งที่กำหนดทิศทางของจริยธรรม ซึ่งมีแนวคิดทางปรัชญาและทัศนะทาง ศาสนา รวมทั้ง แนวคิดของสังคมและหลักปฏิบัติ และพฤติกรรมของบุคคล การรับรู้ การประเมินค่า การตัดสินใจของบุคคลว่าการกระทำใดถูก ผิด ควรทำหรือไม่ควรทำ มีค่าหรือไม่มีค่า สำคัญหรือไม่สำคัญจัดเป็นส่วนหนึ่งของค่านิยมเป็นตัวทำหน้าที่กำหนดเป้าหมาย และสร้างแรงจูงใจให้บุคคลมุ่งสู่เป้าหมายที่ต้องการและเป็นแนวทางสังเกตพฤติกรรมหรือการประพฤติปฏิบัติของบุคคลหรือกลุ่ม การประพฤติปฏิบัติของคนส่วนใหญ่ในสังคม ย่อมมีค่านิยมของสังคมแฝงอยู่ภายใน หรือการประพฤติปฏิบัติที่บุคคลใดมีความพึงพอใจ ย่อมมีค่านิยมของบุคคลนั้นแฝงอยู่ด้วยเช่นกัน เกณฑ์การตัดสินจริยธรรม จึงเป็นบรรทัดฐานอย่างหนึ่งในการประกอบการพิจารณาจริยธรรมของบุคคลและกลุ่มบุคคล สังคมหนึ่งๆด้วย.

ปัญหาค่านิยมของสังคมไทย

“...ความเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่น่าวิตกกังวลคือ
ทุกวันนี้ ความคิดความอ่านแล้วความประพฤติหลายอย่าง
ซึ่งแต่ก่อนถือว่าเป็นความชั่ว ความผิด
ได้กลายเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับ
และพากันประพฤติปฏิบัติ
โดยไม่รู้รู้สึกสะดุ้งสะเทือน
จนทำให้เกิดปัญหา
และทำให้วิถีชีวิตของแต่ละคนมีดมนไป
เป็นปัญหาใหญ่ที่เหมือนกระแสวิ่ง
อันไหลบ่ามาท่วมทั่วไปหมด
จำเป็นต้องแก้ไขด้วยการช่วยกัน
ฝืนคลื่นที่กล่าวนั้น...”

พระบรมราชาโชวาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

จริยธรรมของคนไทย

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีประวัติความเป็นมาสืบทอดต่อกันมาเนิ่นนาน มีลักษณะหลายประการที่เป็นของตัวเองอย่างเห็น
ได้ชัด เช่นการเคารพผู้มีอาวุโส ความเกรงอกเกรงใจกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ฯลฯ ผู้บริหารควรศึกษาว่าอะไรเป็นส่วน
สำคัญที่หล่อหลอมนิสัยของคนไทยให้มีลักษณะดังกล่าว สิ่งหล่อหลอมอุปนิสัยของคนไทยในด้านคุณธรรมจริยธรรม
อาจพิจารณาในด้านกว้าง ๆ ได้ ๓ ประการ ดังนี้

๑. จริยธรรมตามหลักคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา
๒. สภาพการดำเนินชีวิตของคนไทยในอดีต
๓. สภาพการดำเนินชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน

๑. จริยธรรมตามหลักคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา

ศาสนาที่สำคัญและศาสนาประจำชาติไทยคือ พุทธศาสนา ซึ่งเป็นศูนย์รวมของจิตใจ เป็นที่รวมของกิจกรรม พิธีการต่าง
ๆ ในการดำเนินชีวิต เป็นแหล่งที่สร้างสรรค์และส่งเสริมค่านิยมประเพณีต่าง ๆ ของคนไทย และจากศาสนานี้เองเป็น
พื้นฐานของคุณธรรมจริยธรรมละศีลธรรมของคนในด้านต่าง ๆ อันก่อให้เกิดคุณค่าที่สำคัญ ๓ ประการ(เสฐียรโกเศศ,
อ้างใน ไพฑูรย์ สีนลาร์ตัน, ๒๕๓๔: ๔๑-๔๒)

การดำเนินชีวิตแบบทางสายกลาง คนไทยในอดีตนิยมทางสายกลาง ทำสิ่งใดก็ต้องรู้จักประมาณตน นับแต่การทำงาน
การติดต่อสัมพันธ์ในวงงาน ความเป็นเพื่อนแม้จะสนิทสนมชิดเชื้อกันดี แต่ก็ต้องไม่สนิทสนมกันเกินไป ความเป็นอิสระ
ของทุกคนยังมีอยู่

ความซื่อสัตย์จริงใจ เป็นคุณค่าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของคนในอดีต คนซื่อสัตย์จริงใจจะได้รับการนับถืออย่างมาก คนคด
โกงจะได้รับการประณาม

ความผสมผสานกลมกลืนระหว่าง คน สัตว์ สิ่งแวดล้อม คนไทยจะเหมือนคนเอเชียโดยทั่วไปที่เล็งเห็นคุณค่าของ
สิ่งแวดล้อม ทั้งทางชีวภาพและทางกายภาพ ศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนคิดแบบนี้ตามความ
เชื่อของคนตะวันออกแล้วถือว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และคนควรศึกษาธรรมชาติเพื่อความเข้าใจ ชำบซึ่งความ
สมดุลของธรรมชาติ ไม่ใช่บังคับบัญชาเอาชนะธรรมชาติ

๒. สภาพการดำเนินชีวิตของคนไทยในอดีต

(ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, ๒๕๓๔, ๓๔ : ๔๘) ได้กล่าวถึงสังคมไทยในอดีต ว่ามีลักษณะเด่นในด้านสังคมเกษตรกรรม สังคมหมู่บ้าน สังคมครอบครัว และสังคมศาสนา

สังคมเกษตรกรรม อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักของคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยซึ่งส่วนใหญ่พึ่งธรรมชาติ ไม่มีการแข่งขันกับใคร ช่วยกันบ้างตามสมควรลักษณะเช่นนี้ ทำให้เกิดค่านิยมหรือลักษณะนิสัยประจำชาติบางประการ คือ

- การไม่เคร่งครัดเรื่องเวลา
- ความรู้สึกเพียงพอไม่มักได้ สันโดษ พอใจสิ่งที่ได้และมีอยู่
- มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ไม่ค่อยจำเป็นต้องวางแผนเพื่ออนาคต

สังคมหมู่บ้าน สังคมไทยเป็นสังคมที่รวมกันอยู่เป็นหมู่บ้าน หลายหมู่บ้านรวมกันเป็นเมือง สังคมหมู่บ้านส่วนใหญ่ จะมีลักษณะสังคมเบ็ดเสร็จ (Self – Contained unit) ซึ่งมีลักษณะดังนี้

- มีการร่วมมือกัน เพื่อการพึ่งตนเองและช่วยเหลือกันเอง เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว
- การประนีประนอม เนื่องจากคนในหมู่บ้านรู้จักกันดี จึงอยู่กันอย่างยอมรับการประนีประนอม ไม่นิยมการเผชิญหน้ากันอย่างรุนแรง ถ้ามีปัญหาขัดแย้งก็จะหาหนทางแก้ไขกันเอง หรือมีคนกลางไกล่เกลี่ย ถ้าขัดแย้งกันจริงๆก็จะเฉยเมยไม่ร่วมมือ ตีตนออกห่างจากกัน
- การรักษานियมความสงบ ซึ่งควบคุมมากับการประนีประนอม เมื่อมีปัญหาใดเกิดขึ้น จะต้องมีการจัดการกันเองภายใน ทำให้เกิดความสงบขึ้นในหมู่บ้าน
- คนไทยส่วนใหญ่มักมีความเกรงใจ มีความสุภาพ ไม่ต้องการรบกวนคนอื่น และไม่ยอมให้คนอื่นเดือดร้อน

สังคมครอบครัว สังคมไทยมีการผูกพันกันในครอบครัว เป็นครอบครัวใหญ่ สมาชิกนับถือกันตามฐานะของแต่ละบุคคล ลักษณะของระบบครอบครัวนำไปสู่ค่านิยม ๓ ประการ คือ

- เคารพอาวุโส ซึ่งรวมไปถึงการเคารพเชื่อฟังผู้มีอำนาจหน้าที่
- ยึดความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ทำให้เกิดระบบพรรคพวก
- ความกตัญญูรู้คุณ ระบบครอบครัวรวมกับระบบศาสนา ทำให้เกิดการกตัญญูรู้คุณผู้ที่ให้อุปการคุณแก่ตน ใครไม่เลี้ยงดูพ่อแม่ ไม่เคารพครูอาจารย์ ไม่รู้คุณคน จะถูกประณามและดูถูกจากสังคมอย่างมาก

๓. สภาพการดำเนินชีวิตของคนไทยในปัจจุบัน

จากสภาพของสังคมไทยในอดีตมาจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างมาก ซึ่งอาจเปรียบเทียบได้จากตารางต่อไปนี้ (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, ๒๕๓๔ : ๔๓)

สภาพของสังคมไทยในอดีต

ก .สังคมเกษตรกรรม

- การไม่เคร่งครัดเวลา
- สันโดษ เพียงพอ
- ไม่วางแผน แก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ข. สังคมหมู่บ้าน

- รวมมือกัน
- ประนีประนอม
- ความสงบ

ค. สังคมศาสนา

- ทางสายกลาง
- ซื่อสัตย์ จริงใจ
- คน สัตว์ สิ่งแวดล้อม

ง. สังคมครอบครัว

- เคารพอาวุโส ผู้มีอำนาจ
- สัมผัสพรรคพวก
- กตัญญูรู้คุณ

สภาพของสังคมไทยในปัจจุบัน

ก. สังคมอุตสาหกรรม

- เครื่องจักรเวลา
- มุ่งปริมาณ กำไรมาก
- วางแผนกำไรระยะยาว

ข. สังคมเมือง

- ตัวใครตัวมัน เห็นแก่ตัว
- แดกหักรุนแรง
- อึกทึกคึกโครม

ค. สังคมหย่อนศาสนา

- รุนแรง
- หลอกลวง เอาเปรียบ
- ทำลายสิ่งแวดล้อม

ง. สังคมครอบครัว

- เคารพอาวุโส ผู้มีอำนาจน้อยลง
- สัมผัสพรรคพวกเพื่อผลประโยชน์
- กตัญญูรู้คุณคนน้อยลง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม นับว่าเป็นผลกระทบต่อชีวิตมนุษย์อย่างมากสภาพความเครียดและความเบี่ยงเบนทางสังคมไทยในปัจจุบันสะท้อนให้เห็นจากพฤติกรรมที่เป็นปัญหา เช่น อาชญากรรม ยาเสพติด โสเภณี ฯลฯ จะมีคำกล่าวอยู่ว่าสังคมยิ่งเจริญทางวัตถุมากขึ้นเท่าใด ความเสื่อมทางจิตใจของคนยิ่งต่ำลงมากเพียงนั้น มีผู้วิเคราะห์ปัญหา

สังคมไทยหลายท่าน ขอยกนามกล่าวพอเป็นตัวอย่างแต่พอเป็นสังเขป ดังนี้
กรมศาสนา (๒๕๓๙ : ๓ - ๕) กล่าวถึงสถานการณ์ปัจจุบันว่า

๑. สังคมไทยปัจจุบันหลอกลวงกันมาก คนรู้ไม่เท่าทันสังคมจะเป็นเหยื่อของคนฉลาด
๒. คนหลายคนทำงานเพื่อประโยชน์ของตนเองทุกเรื่อง แม้กระทั่งเรื่องศาสนา
๓. สังคมยังเชื่อถือฝากความหวังไว้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ไม่ฝึกฝนพัฒนาตน
๔. สังคมมีการแข่งขัน ทำให้เห็นแก่ตัว แรกสามัคคี
๕. เมืองไทยเจริญทางเศรษฐกิจเฉพาะกลุ่ม ช่องว่างระหว่างคนจนคนรวยมากขึ้น
๖. คนไทยชอบความสะดวกสบาย เพราะธรรมชาติเคยอุดมสมบูรณ์ จึงขาดการคิดค้น พัฒนาเทคโนโลยีที่จะก่อให้เกิดความเจริญแก่ตนเอง ครอบครัวและสังคมอย่างจริงจังขาดระบบการแก้ปัญหาและช่วยตนเอง ทำให้สังคมอ่อนแอ
๗. คนไทยไม่ชอบคิดค้นเทคโนโลยีที่เหมาะสมขึ้นเอง จึงยอมรับเทคโนโลยีของชาติอื่นมาใช้เพื่อความความสะดวกสบายของตนเอง ซึ่งอาจตรงกับความต้องการ แต่ก็ไม่เหมาะสมกับสังคม ดังนั้น คนไทยจึงคอยแต่เฝ้ารอ ไม่รู้จักคิดแก้ปัญหา ไม่ศึกษาไม่ช่วยตัวเอง เป็นผลให้คนไทยมีคุณภาพลดลง อ่อนแอ สังคมอ่อนแอ
๘. คนไทยมีวัฒนธรรมน้ำใจ ซึ่งเป็นเรื่องดี หากใช้ไม่เป็นอาจเสียหายได้ เช่น น้ำใจรักพวกพ้อง ญาติพี่น้อง จึงช่วยเหลือในการคัดเลือกต่างๆ ทำให้เกิดผลเสียต่อหน่วยงาน และคอยช่วยเหลือญาติลูกหลานมากเกินไป คนไทยจึงไม่เข้มแข็ง
๙. ปัจจุบันประชาชนมีจิตใจไม่เข้มแข็งอดทน มีความสุขยาก มีความทุกข์ยาก ทำให้เกิดปัญหาอื่นมาก เพราะต้องหาหนทางสร้างสุข แก่ทุกข้ออยู่ตลอดเวลา ไม่มีความพอดีไม่อดทน เกิดการเบียดเบียนเอาเปรียบแข่งขัน เพื่อจะดึงเอาความสะดวกสบายมาเป็นตนและพวกพ้องให้มากที่สุด
๑๐. ประชากรที่มีปัญหามักมีลักษณะขี้เกียจ ลำราย อ่อนแอ ใจเสาะ เพราะบาง ทำให้ช่วยตัวเองไม่ได้ ไม่พัฒนา ข้างต้องมุ่งหาทางสร้างความสบายให้ตัวเองโดยอาศัยบุคคลและวัตถุเป็นที่ยึดถือ ทำให้ปัญหาสังคมเพิ่มขึ้น
๑๑. ประชากรในโลกทั้งประเทศมหาอำนาจ หรือคนที่มีอำนาจในประเทศมุ่งรักษาอำนาจของตน จึงต้องหาผลประโยชน์จากผู้อื่นทางด้านวัตถุทั้งทางตรงและทางอ้อม เอาเปรียบขึ้นในสังคม
๑๒. สังคมเต็มไปด้วยการแข่งขันและการร่วมมือ ทั้งระดับระหว่างประเทศ และในประเทศ ทำให้การดำเนินงานร่วมกันไม่ราบรื่น ขาดความสามัคคี เพราะผู้ร่วมงานจะมองผู้อื่นที่มาร่วมงานด้วยความหวาดระแวง
๑๓. ปัจจุบันองค์ประกอบของสังคมขาดความสัมพันธ์กันอย่างสมดุล องค์ประกอบเหล่านี้คือ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติ องค์ประกอบทั้ง ๓ ส่วน อยู่อย่างไม่เกื้อกูลกัน ไม่ช่วยเหลือกัน แต่กลับทำลายกันและกัน ทำให้สังคมอ่อนแอล่มสลาย

พระธรรมปิฎก (๒๕๓๘ : ๑๐-๑๕) ได้วิเคราะห์ปัญหาของสังคมกล่าวโดยสรุปดังนี้

๑. ปัจจุบันปัญหาอาชญากรรมของไทยมีมาก เป็นอันดับสองของโลก ทั้งที่เมืองไทยเป็นเมืองพุทธศาสนา
๒. คนไทยฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย มีค่านิยมชอบบริโภค ไม่ชอบผลิต ไม่ชอบทำงาน
๓. คนส่วนใหญ่มีหนี้สินทั้งในระดับบุคคล ระดับครอบครัว จนกระทั่งระดับประเทศ
๔. คนไม่สนใจประโยชน์สาธารณะ ส่วนใหญ่เห็นแก่ตัว
๕. ชอบความโก้เก๋ มีวัตถุไว้โอ้อวดความโก้ อวดมั่งอวดมี
๖. มีนิสัยชอบสนุกสนานรื่นเริง ทำอะไรต้องเพื่อความสนุกสนาน
๗. ขาดระเบียบ ไม่รักษาความสะอาด
๘. ขาดความรับผิดชอบ ทั้งในชีวิต ในการทำงานและต่อสังคม
๙. ปัญหาคอร์รัปชัน อันเนื่องมาจากความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย

๑๐. มีอบายมุขมาก มียาเสพติดระบาด
๑๑. มีความยากจน ขาดแคลน ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ
๑๒. ปัญหาการขาดอาชีพ การว่างงาน
๑๓. ทำงานเป็นทีมไม่ได้ งานไม่สำเร็จต้องทำงานเองตัวคนเดียว

ปัญหาเหล่านี้ ล้วนเป็นทั้งตัวปัญหาเอง และเป็นเหตุให้เกิดปัญหาอื่นๆไปในตัว

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (๒๕๓๙ : ๒๐-๒๔) กล่าวเป็นปัญหาอันเนื่องมาจากการศึกษา ซึ่งจะขอนำมากล่าวโดยสรุป ดังนี้

๑. สังคมไทยไม่เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ อันเนื่องมาจากระบบการสอนเน้นการท่องจำ และทำให้เกิดลักษณะนิสัย ดังนี้

- ขาดโอกาสในการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์
- ไร้ความคิดอ่าน
- ชอบใช้ชีวิตอย่างสบาย
- ชอบอะไรที่ได้มาง่ายๆ
- ไม่มีการวางแผนล่วงหน้า
- ไม่เห็นคุณค่าแห่งการเรียนรู้
- ขาดวินัยในการดำเนินชีวิต
- ใช้ชีวิตตามอารมณ์ ความรู้สึก
- ชอบละเมิดกฎระเบียบ
- ขาดความซื่อสัตย์ในการเรียนและการทำงาน

๒. สังคมไทยพลาดจากอุดมคติเพราะขาดศักยภาพทางการศึกษามีผลทำให้คนไทยด้อยทางด้านความเจริญทางเทคโนโลยี ความคิดสร้างสรรค์ การประดิษฐ์คิดค้นต่างๆ

๓. สังคมไทยพลาดจากอุดมคติ เพราะความเสื่อมของคุณธรรม อันเนื่องมาจาก

- การรับอิทธิพลและค่านิยมจากต่างประเทศ โดยผ่านจากสื่อต่างๆอย่างขาดการกลั่นกรองให้รอบคอบ
- มุ่งอนุรักษชนบธรรมนิยมประเพณีมากกว่าการสอนให้รู้จักการประเมินคุณค่า การประยุกต์คุณธรรมและค่านิยมที่รับมา
- การศึกษาในระดับอุดมศึกษาส่วนใหญ่ปรับตัวแนวกระแสสังคมที่เน้นวัตถุ เปิดสอนสาขาที่จบแล้วที่รายได้ดีมากกว่าเน้นที่ปรัชญาและการสะสมความรู้
- ระบบการสอบคัดเลือกเน้นการแข่งขัน ทำให้เกิดการแก่งแย่งกลายเป็นเรียนเพื่อแสวงหาทรัพย์สินเงินทอง ไม่เน้นคุณธรรมและจริยธรรม
- ขาดการช่วยเหลือคนที่ด้อยโอกาสกว่าในสังคม กลายเป็นการศึกษาทำให้คนเห็นแก่ตัว ขาดความเมตตากรุณา ขาดความยุติธรรมมากยิ่งขึ้น
- การดำเนินชีวิตตามกระแสสังคมอุตสาหกรรม ทำให้คนอยู่ในลักษณะวัตถุนิยม ประเมินความสุขสบายของชีวิตบนพื้นฐานความมั่งคั่งในทรัพย์สิน
- สังคมไม่ยกย่องคนดีเท่ากับคนมีชื่อเสียง ทำให้วัตถุนิยมและกันบนมาตรฐานที่ผิด แม้ชื่อเสียงทรัพย์สินจะไดม้ด้วย ความไม่ซื่อสัตย์ก็ตาม
- สืบเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจที่บีบคั้น เกิดภาวะครอบครัวขาดความอบอุ่น มีการหย่าร้าง เด็กถูกทอดทิ้ง

๔. สาเหตุแห่งปัญหาสังคมไทย

พระธรรมปิฎก (๒๕๓๕ : ๑๗-๒๗) ได้วิเคราะห์เหตุแห่งสังคมไทย กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

๑. เนื่องจากสังคมไทยกำลังพัฒนา เพื่อเจริญตามแบบอย่างประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยพุ่งเป้าไปทางพัฒนาอุตสาหกรรมและเทคโนโลยี ทั้งนี้เพราะเรามองเห็นแต่ผลของการพัฒนาของประเทศที่เจริญแล้ว แต่ไม่ใส่ใจกับกระบวนการพัฒนาของประเทศเหล่านั้น มุ่งแต่จะเสพผลของความเจริญ คือ ความสะดวกสบาย ความมั่งคั่งรุ่งเรืองทางวัตถุ ทำให้เรากลายเป็นสังคม “ผู้บริโภค”

๒. สังคมไทยมีความต้องการ ๒ ด้าน พร้อมกัน คือ การพัฒนาเพื่อให้พ้นจากสภาพด้อยพัฒนา และอีกด้านหนึ่ง คือ ต้องการพัฒนาด้านจิตใจ ให้มีความอบอุ่นเกื้อกูลกัน แต่การทำตามประเทศที่พัฒนาอย่างไม่สมดุล การพัฒนาไม่ถูกต้อง ปฏิบัติผิดพลาด จนเกิดปัญหามานานัปการ ดังกล่าวข้างต้นและแสดงออกมาในอาการรุนแรง คือ การฆ่าตัวตาย ซึ่งปัญหานี้ อเมริกาและญี่ปุ่นก็เคยประสบมาแล้ว

กรมวิชาการ (๒๕๓๘ : ๕-๒๒) ได้สังเคราะห์ว่า เทคโนโลยีสารสนเทศ ก่อให้เกิดการก้าวกระโดดการสื่อสาร ทำให้โลก “ไร้พรมแดน” พลโลกติดต่อสัมพันธ์กันได้รวดเร็ว นำไปสู่การผสมผสานความคิด ค่านิยมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียกว่า “กระแสโลกาภิวัตน์” ส่งผลต่อธุรกิจ สังคมและวัฒนธรรม คนมีเสรีภาพในการเลือกรับสื่อจากแหล่งต่างๆ หลากหลายรูปแบบให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและรสนิยมของตน การเรียนรู้จะเกิดจากภายนอกโรงเรียนมากยิ่งขึ้น โครงสร้างสังคมแบบกระจายอำนาจสู่ภูมิภาคและท้องถิ่นมากขึ้น ท้องถิ่นจะพัฒนาเอกลักษณ์โดยเฉพาะทางวัฒนธรรม พลโลกเกิดค่านิยมที่เป็นความตระหนักและสำนึกต่อการแก้ปัญหาหลักบางเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อนานาชาติในโลก เช่นสภาวะแวดล้อม สิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตยการขัดแย้งกับทางศาสนา ฯลฯ อย่างไรก็ตามกระแสโลกาภิวัตน์ ดังกล่าวมีผลทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมของประเทศต่างๆ เสื่อมลง กระตุ้นกระแสบริโภคนิยมพร้อมทั้งทำลายสามัญสำนึก และวิจารณ์ญาณของคนเกี่ยวกับแก่นสาระสำคัญของชีวิต

ดังนั้น การพัฒนาประเทศในอนาคตให้เป็นสังคมที่พึงปรารถนาควรมีลักษณะ คือ สังคมที่มีสมรรถภาพ มีเสรีภาพ ความยุติธรรม ความเมตตากรุณา คนมีความสุข ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติ เศรษฐกิจสมดุล สิ่งแวดล้อมยั่งยืน ประเทศมีความมั่นคง ปรารถนาในการพัฒนาประเทศควรเป็นการพัฒนา “คน” เพื่อให้คนเป็นองค์รวมมีช่วยและมีบทบาทในการพัฒนาดตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

สรุปก็คือ เป้าหมายการศึกษา จะต้องมุ่งสร้างคนที่มีความมั่นใจ มีความเป็นตัวของตัวเอง มีอิสระ ใฝ่การศึกษาที่สนองปัญหา และพัฒนาความเป็นมนุษย์ เพื่อส่งเสริมอิสรภาพปัจเจกบุคคล ส่งเสริมให้คนมีคุณธรรมต่อกัน มีค่านิยมและจริยธรรมตามศาสนาของตน มีวินัยในตนเอง มีความรับผิดชอบ มีขันติธรรม

ดังพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีแก่พสกนิกรไทยดังนี้

“...ระยะนี้บ้านเมืองของเราพลเมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งมีสัญญาณบางอย่างเกิดขึ้นด้วยว่า สังคมของเราเสื่อมทรามไปในทางความประพฤติและจิตใจ ซึ่งเป็นอาการที่น่าวิตกว่า ถ้าหากยังคงเป็นอยู่ต่อไป เราอาจเอาตัวไม่รอด ปัจจุบันนี้ แม้ว่าเราจะอยู่ท่ามกลางความเจริญรุดหน้าแห่งยุคปัจจุบันอย่างไร เราก็ทอดทิ้งการศึกษาทางด้านจิตใจ และศีลธรรม จรรยาไม่ได้ ตรงข้ามเราควรเอาใจใส่สั่งสอนกันให้หนักแน่นทั่วถึงยิ่งขึ้น เพื่อให้มีความคิดความเข้าใจถูกต้อง สอดคล้องกับสถานการณ์แวดล้อมที่วิวัฒนาการไปไม่หยุดยั้ง

เราจะต้องสอนทั้งสองอย่าง สอนวิทยาการท่ามาหาเลี้ยงชีพ นี้หมายความว่ามีความรู้ทางวัตถุ และต้องรู้จักควบคุมจิตใจ ควบคุมสติของตัวให้เราสามารถใช้อย่างรู้ทางด้านวัตถุเพื่อประโยชน์ของตนเอง ถ้าไม่รู้จักควบคุมความรู้ที่มีในวัตถุ ก็อาจเกิดความเดือดร้อนต่อผู้อื่น ในที่สุดก็เป็นความเดือดร้อนต่อตนเอง”

สภาพการณ์ในยุคนี้ ทุกคนทุกฝ่ายต้องยอมรับกันแล้วว่า ภาวะสังคมไทยกำลังอยู่ในสภาวะวิกฤติเกือบทุกด้านทั้ง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือแม้แต่การศึกษา ทุกระบบดังกล่าวยังไม่อยู่ในสภาวะที่พึงพอใจ ยังมีจุดที่ต้องปรับปรุงอีกหลายประการ แม้รัฐบาลจะได้ให้ความสำคัญกับปัญหาดังกล่าวตั้งเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ.๒๕๔๐ -๒๕๔๔) เป้าหมายสำคัญอยู่ที่มีการสังคมที่พึงปรารถนา ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง ประเทศชาติมั่นคง ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียกกันว่า เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยการยึด “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยเน้นให้คนมีความสุข มีศีลธรรม มีการศึกษา มีจิตสำนึก ต่อความรับผิดชอบต่อสังคม มีระเบียบวินัย เห็นคุณค่า

ของศาสนา ในการพัฒนา “คน” เพื่อให้มีคุณลักษณะทุกฝ่ายตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน ชุมชน สื่อมวลชน ตลอดจนผู้บริหารทุกฝ่ายทุกระดับต้องเป็นแกนและตัวจักรสำคัญ โดยเฉพาะผู้บริหารในระดับใดจะต้องเห็นคุณค่าของตน ต้องเสริมสร้างพัฒนาตนเอง และเอื้ออำนวยในการพัฒนาบุคลากรในความรับผิดชอบ รวมทั้งเยาวชนที่ผู้บริหารนั้นๆ มีส่วนเกี่ยวข้องให้บุคคลเหล่านั้นเป็นคนเก่งและคนดี เพื่อจะได้ดำรงชีวิตในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างมีความสุข สามารถช่วยสร้างสรรค์สังคมได้ ผู้บริหารต้องตระหนักในบทบาทของตนเองในฐานะผู้นำ เป็นแบบอย่าง เป็นแกนสำคัญในการจะเป็นแรงจูงใจ กระตุ้นให้บุคลากรในความดูแลรับผิดชอบเป็นบุคคลที่เป็นทั้งคนเก่งและคนดี เพื่อจะช่วยพยุงจรรโลงสังคมไทยให้พ้นจากสภาวะวิกฤติดังกล่าวข้างต้น.

“เดินตามรอยเท้าพ่อ” พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

“.. ฉันเดินตามรอยเท้าอันรวดเร็วของพ่อโดยไม่หยุด

ผ่านเข้าไปในป่าใหญ่ นากลับ ทึบ

แผ่ไปโดยไม่สิ้นสุด มีดและขว้าง

มีต้นไม้ใหญ่เหมือนหอคอยที่เข้มแข็ง

พ่อจำ....ลูกหิวจะตายอยู่แล้วและเหนื่อยด้วย

ดูซิจะ....เลือดไหลออกมาจากเท้าทั้งสองที่บาดเจ็บของลูก

ลูกกลัวงู เสือและหมาป่า

พ่อจำ...เราจะถึงจุดหมายปลายทางไหม

ลูกเอ๋ย...ในโลกนี้ไม่มีที่ไหนดอกไม้ที่มีความรื่นรมย์

และสบายสำหรับเจ้า

ทางของเรามีได้ปูด้วยดอกไม้สวยสวย

จงไปเถิด...แม้ว่ามันจะเป็นสิ่งที่บีบคั้นหัวใจเจ้า

พ่อเห็นว่า หนามตำเนื้ออ่อนอ่อนของเจ้า

เลือดของเจ้าเปรียบดังทับทิมบนใบหญ้าใกล้น้ำ

น้ำตาของเจ้าที่ไหลออกต้องพุ่มไม้สีเขียว

เปรียบดังเพชรบนมรกตที่แสดงความงามเต็มที่

เพื่อมนุษยชาติ จงอย่าละความกล้า

เมื่อเผชิญกับความทุกข์ให้อดทนและสุขุม

และจงมีความสุขที่ได้ยึดอุดมการณ์ที่มีค่า

ไปเถิด...ถ้าเจ้าต้องการเดินตามรอยเท้าพ่อ..”

หน้าที่ของชาวพุทธศาสนิกชน

“ ...ทุกคนที่ถือว่าเป็นพุทธศาสนิกชน

จะต้องศึกษาพุทธศาสนาตามภูมิปัญญา

ความสามารถและโอกาสของตนที่มีอยู่

เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง

กระจ่างขึ้นในหลักธรรม

เมื่อศึกษาเข้าใจแล้ว เห็นประโยชน์แล้ว

ก็น้อมนำมาปฏิบัติทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวัน

และหน้าที่การงานของตน

ถ้าชาวพุทธรู้ธรรมะ ปฏิบัติธรรมะอย่างถูกต้องทั่วถึงกันมาก

ปฏิบัติกรบ่อนเบียนพระศาสนาให้เศร้าหมอง

ก็จะลดน้อยลง..”

พระบรมราชาโฆวาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

ค่านิยมและจรรยาบรรณ

จริยธรรมของคนในสังคมย่อมเกี่ยวเนื่องมีผลมาจากรากฐานทางสังคมหลายด้าน ทั้งด้านแนวความคิด แนวความเชื่อ ด้านปรัชญา คำสอนทางศาสนา ขนบประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ รวมทั้งค่านิยม และจรรยาบรรณของตนในสังคม

๑. ความหมายของค่านิยม ค่านิยม (Value)

ตามความหมายที่นักการศึกษาให้ความหมายไว้ ดังนี้

ค่านิยม หมายถึง การยอมรับและพร้อมที่จะปฏิบัติตามคุณค่าที่คนหรือกลุ่มคนมีอยู่ต่อสิ่งต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นวัตถุ ความคิด อุดมคติ รวมทั้งการกระทำในด้านเศรษฐกิจ สังคม จริยธรรม และสุนทรียภาพ ทั้งนี้ได้กระทำการประเมินค่าจากทรรศนะต่าง ๆ โดยรอบคอบแล้ว (พนัส หันนาคินทร์, ๒๕๒๖ : ๑๘)

ค่านิยม คือหลักการประพฤติดุปฏิบัติตนต่อสิ่งต่างๆ ที่บุคคลถือว่าดีงามถูกต้อง และควรแก่การยึดถือ (วัชร ฐวธรรม ๒๕๓๘ : ๒ - ๔)

ค่านิยม หมายถึง การให้ค่าแก่สิ่งต่างๆว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี อะไรควร ไม่ควร เช่นเราให้ค่าแก่ความซื่อสัตย์ว่าเป็นสิ่งที่ดี เราจะแสดงความซื่อสัตย์ หรือบางคนพอใจจะให้ค่าแก่การมีวัตถุสิ่งของว่าเป็นสิ่งที่ดีไม่ว่าการได้มาซึ่งวัตถุสิ่งของนั้นจะได้อะไรด้วยวิธีใด บุคคลก็จะสะสมวัตถุสิ่งของเอาไว้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ค่านิยมจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคม (สมพร สุทัศน์, ๒๕๔๑ : ๑๐๘ - ๑๐๙)

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าค่านิยมเป็นสิ่งที่ยึดถือกันว่า มีคุณค่าแก่ตนเอง หรือแก่สังคม เป็นสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ ค่านิยมยังเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคม เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเลือกกระทำ ซึ่งหมายถึงจริยธรรมของแต่ละบุคคลและแต่ละสังคมนั้นเอง

๒. ที่มาของค่านิยม

ค่านิยมเป็นสิ่งที่สามารถเรียนรู้ ยอมรับและเปลี่ยนแปลงได้ค่านิยมของแต่ละบุคคลอาจแตกต่างกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากที่มาของค่านิยมที่แตกต่างกันดังนี้

จากประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งมีการยอมรับและปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมาจากการอบรมเลี้ยงดู นับว่ามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์มาก การอบรมเลี้ยงดูแบบต่าง ๆ ก่อให้เกิดค่านิยม และพฤติกรรมที่แตกต่างกัน

- จากอิทธิพลจากสื่อมวลชน รวมทั้งการรับอารยธรรมตะวันตกและสังคมอื่น
- จากประสบการณ์ของแต่ละคน ซึ่งผ่านการสั่งสมมาอย่างมากมาย สิ่งที่เคยพบเห็น เคยรู้สึก เคยปฏิบัติมาแล้ว ย่อมส่งผลให้เกิดค่านิยมในแต่ละคน

สาขาของค่านิยม มี ๓ สาขา คือ

ค่านิยมที่ว่าด้วยจริยธรรม (ethical value) เป็นสาขาที่กล่าวถึงคุณค่าในด้านความประพฤติของมนุษย์ด้านจริยธรรม คำสอนทางศาสนา

๑. ค่านิยมที่ว่าด้วยสุนทรียภาพ (aesthetical value) เป็นสาขาที่พิจารณาถึงคุณค่าในด้านความงามที่แสดงออกมาโดยสื่อต่าง ๆ เช่น ศิลปะ ดนตรี การแสดง เป็นต้น
๒. ค่านิยมที่ว่าด้วยสังคมการเมือง (social - political value) จะพิจารณาถึงคุณค่าทางสังคม การเมือง (รวมทั้งการเศรษฐกิจ) ที่มีอยู่ในแต่ละสังคม เป็นลักษณะค่านิยมที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงง่าย และมักทำให้เกิดปัญหาในเรื่องการพิจารณาค่านิยมอยู่เสมอ (พนัส หันนาคินทร์ ,๒๕๒๖ : ๒๗)

๓. ประเภทของค่านิยม

ค่านิยม อาจจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. ค่านิยมส่วนบุคคล (individual values) เป็นสิ่งที่แต่ละบุคคลยึดถือปฏิบัติโดยเห็นคุณค่าในสิ่งนั้น (เช่น ความขยัน ความอดทน ความซื่อสัตย์ ความประหยัด ฯลฯ)
๒. ค่านิยมของสังคม (social values) เป็นค่านิยมที่คนส่วนใหญ่ในสังคมนั้น ๆ ยึดถือปฏิบัติ ยอมรับในคุณค่า สมาชิกในสังคมพึงปฏิบัติจึงจะได้อีกว่าเป็นสมาชิกที่ดีในสังคม

ค่านิยมของคนในสังคมไทย

คนไทยจะมีค่านิยมที่คล้ายคลึงกันคือ คนไทยอยู่ใน “สังคมอำนาจนิยม” (Thinapan Nakata : ๑๙๗๕ : ๕๕) คือยกย่องผู้มีอำนาจ ฉะนั้นคนไทยจึงมีค่านิยมตามลักษณะของสังคมไทยดังนี้

๑. ยกย่องผู้มีอำนาจ
๒. เคารพเชื่อฟังผู้มีอาวุโส
๓. ค่านิยมของความสงบ
๔. ค่านิยมของความเกรงใจ
๕. ยึดตัวบุคคลมากกว่าหลักการ

นอกจากนี้ยังมีค่านิยมอีกประการหนึ่งคือ “อิสรนิยม” นั่นก็คือ คนไทยรักอิสรภาพ ชอบทำสิ่งต่าง ๆ ตามสบาย ไม่ชอบกฎมาบังคับ ไม่ชอบใครมาควบคุมมากนัก จึงอาจกล่าวได้ว่ามีความเป็น “ปัจเจกชน” คือเป็นตัวของตัวเองในระดับสูง จึงเป็นเรื่องที่น่าพิจารณาว่าค่านิยมเหล่านี้ควรยึดปฏิบัติตามมากน้อยเพียงใด หรือควรลดละเพื่อความเป็นสังคมที่มีประสิทธิภาพต่อไป

๔. ค่านิยมที่พึงประสงค์ของสังคมไทย

เนื่องจากค่านิยมเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและจริยธรรมของคนในสังคม การปลูกฝังค่านิยมที่ดีจึงเป็นสิ่งที่ผู้มีบทบาทหน้าที่ นับตั้งแต่พ่อแม่ ครูอาจารย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารควรปลูกฝังให้เยาวชนและคนในครอบครัว คนในสังคม รวมทั้งผู้ได้บังคับบัญชา ให้มีค่านิยมที่พึงประสงค์ต่อไปนี้

กรมศาสนา (๒๕๒๕ : ๒) ได้เสนอค่านิยมที่ควรปลูกฝังเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพ อุปนิสัยและพฤติกรรมที่ดีของคนไทย ดังนี้

๑. ความมีระเบียบวินัย
๒. ความซื่อสัตย์สุจริตและยุติธรรม
๓. ขยัน ประหยัด และยึดมั่นในสัมมาชีพ
๔. สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ
๕. รู้จักคิดริเริ่ม มีวิจาร์ณญาณ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล
๖. กระตือรือร้นในการปกครองแบบประชาธิปไตย รักและเทิดทูนชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์
๗. มีพลานามัยสมบูรณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจ
๘. รู้จักพึ่งตนเองและมีอุดมคติ
๙. มีความภาคภูมิใจ และรู้จักทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมไทย และทรัพยากรของชาติ
๑๐. มีความเสียสละ เมตตาอารี กตัญญูกตเวที กล้าหาญ และสามัคคีกัน

อำไพ สุจริตกุล และคณะ (๒๕๔๐ : ๑๓๔ - ๑๓๕) ได้กล่าวถึงค่านิยมอันพึงประสงค์ของคนไทยในปัจจุบัน โดยชี้ให้เห็นว่าสังคมไทยในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปมากในรอบ ๒-๓ ทศวรรษที่ผ่านมา อันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ สภาพการเมือง เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งเทคโนโลยี การติดต่อสื่อสารระหว่างมวลมนุษยชาติ ได้ผลักดันให้คนมีการแข่งขันและการร่วมมือกันมากขึ้น มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนค่านิยม ความเชื่อ และบรรทัดฐานในการดำรงชีวิตระหว่างกันสูงขึ้น ยุคโลกาภิวัตน์จึงเป็นยุคที่ผลักดันให้คนต้องมีความเป็น “พลโลก” และ “ทันโลก” เพื่อ “การอยู่ร่วม” และ “การอยู่รอด” ดังนั้นเป้าหมายแห่งการพัฒนาสังคมไทยในปัจจุบัน คือการสร้างสมดุลระหว่างความมั่นคงทางวัตถุกับความเจริญงอกงามทางจิตใจ และความอาทรต่อธรรมชาติ เพื่อให้คนรุ่นใหม่เป็นคนที่มีความสุข นำทางให้ครอบครัวอบอุ่น ชุมชน

เข้มแข็ง สังคมสันติและสิ่งแวดล้อมยั่งยืน จึงจำเป็นต้องกำหนดลักษณะของค่านิยม หรือคุณธรรมจริยธรรมพื้นฐานที่สำคัญดังนี้

๑. การมีมารยาท และมีวิถีการปฏิบัติตนทางกาย วาจา ใจ ชั้นพื้นฐาน
๒. ความมีสติ สัมปชัญญะ เพื่อการครองตน ไม่กล้าสู้ความชั่ว
๓. มีคุณธรรมที่สำคัญ ได้แก่

- ความมีวินัย รู้คุณค่าแห่งความมีระเบียบ
- ความกล้าหาญ กล้าทำในสิ่งที่ถูกต้อง
- ความกตัญญู รู้คุณบรรพชน รู้คุณคน รู้คุณธรรมชาติ
- ความมีเมตตา รู้จักให้ ยินดีและเป็นสุขกับการให้
- ความอดทน สู้งาน มีความมุ่งมั่นใฝ่ความสำเร็จ
- ความเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว
- ความสามัคคี ประนีประนอม รักสันติ
- ความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว ต่อสังคม
- ความขยันหมั่นเพียร ไม่หวังแต่จะหาทางลัดในชีวิตการทำงาน
- ความเป็นตัวของตัวเอง มั่นใจในตนเอง และรู้จักพึ่งตนเอง
- ความสันโดษ รู้จักพอ ไม่ดิ้นรนแสวงหาจนลืมนิสัยความเป็นมนุษย์
- ความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เป็นคนวางก้าม ชอบมีและชอบใช้อำนาจ

๔. ความรักในเพื่อนมนุษย์

๕. ความรักในธรรมชาติ

ในฐานะที่ค่านิยมเป็นเครื่องนำทางพฤติกรรมของคน และมีลักษณะที่ไม่คงที่ เมื่อประสบการณ์มากขึ้นก็จะมีผลทำให้บุคคลปรับปรุงเปลี่ยนแปลงค่านิยมเดิม เราทราบค่านิยมของคนจากการประพฤติ การปฏิบัติในภาวะต่าง ๆ โดยผ่านการวินิจฉัยและเลือกสรรเข้าเป็นแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของตนจนออกมาในรูปของความคิดที่ว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง พึงปรารถนามีคุณค่าควรแก่การประพฤติปฏิบัติต่อไป

๕. จรรยาบรรณ

ในวงงานวิชาชีพนั้น จรรยาบรรณเป็นสิ่งที่สำคัญ วิชาชีพที่กำหนดจรรยาบรรณจะเป็นอาชีพที่ต้องศึกษาด้วยศาสตร์ชั้นสูง มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อพัฒนาวิชาชีพนั้น ๆ เป็นอาชีพที่มีองค์กรหรือสมาคมรองรับ เช่นครูสภาเป็นองค์กรของวิชาชีพครู เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องเป็นวิชาชีพที่มีการจัดสอนในระดับอุดมศึกษา ทั้งด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติ จนผู้เรียนเกิดความชำนาญและมีประสบการณ์อย่างสมบูรณ์ในศาสตร์สาขานั้นๆ

๖. ความหมายของจรรยาบรรณ

จรรยาบรรณ หมายถึง ประมวลผลความประพฤติที่ผู้ประกอบอาชีพการงานแต่ละอย่าง กำหนดขึ้นเพื่อรักษาและส่งเสริมเกียรติคุณ ชื่อเสียง และฐานะของสมาชิก อาจเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ได้ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๓๘ : ๒๑๔)

จรรยาบรรณ หมายถึง จริยวิชาชีพ จรรยาวิชาชีพ หรือจริยธรรมวิชาชีพ (professional ethics) จริยธรรมวิชาชีพจะครอบคลุมในทุกเรื่องทุกประการที่เป็นข้อควรประพฤติสำหรับกลุ่มวิชาชีพอันรวมถึงข้าราชการด้วย (พระเมธีธรรมาภรณ์, ๒๕๓๘ : ๓)

จรรยาบรรณในวิชาชีพ หมายถึง ประมวลมาตรฐานความประพฤติที่ผู้ประกอบวิชาชีพจะต้องประพฤติปฏิบัติ เป็นแนวทางให้ผู้ประกอบวิชาชีพปฏิบัติตนอย่างถูกต้อง เพื่อผดุงเกียรติและสถานะของวิชาชีพ โดยที่ข้อบัญญัตินั้นอาจจะเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรหรือบอกกล่าวด้วยวาจาในสังคมวิชาชีพนั้นก็ได้ ผู้กระทำผิดจรรยาบรรณจะต้องได้รับโทษโดยการว่ากล่าวตักเตือน ถูกพักงาน หรือถูกยกเลิกใบประกอบวิชาชีพได้ (วัลลภา เทพหัวดิน ณ อยุธยา, ๒๕๔๑ : ๔)

จรรยาบรรณจึงเป็นข้อกำหนดสำหรับผู้ประกอบวิชาชีพที่เป็นศาสตร์ชั้นสูง มีองค์กรหรือสมาคมรองรับ จะต้องปฏิบัติเพื่อการครองตนและครองงาน อันเป็นทางที่จะส่งผลให้เกิดความก้าวหน้าในวิชาชีพ และบรรลุความสำเร็จของงาน วิชาชีพที่มีการกำหนดจรรยาบรรณจะแตกต่างจากอาชีพธรรมดา คนที่มีอาชีพธรรมดามุ่งที่การทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีพ แต่ไม่ใช่วิชาชีพ (profession) เช่น ช่างไม้ ช่างปูน ไม่จัดเป็นวิชาชีพชั้นสูง ผู้ประกอบวิชาชีพที่ต้องศึกษาศาสตร์ เฉพาะชั้นสูงที่มีจรรยาบรรณนั้นถือว่าเป็นผู้ทำหน้าที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี ต้องมีองค์ประกอบสำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. เป็นอาชีพที่ต้องผ่านการศึกษาระดับสูง
๒. มีการคัดเลือกสรรหาบุคคลเข้ามาในวงการวิชาชีพนั้น
๓. มีจรรยาบรรณหรือจริยธรรมของผู้ที่อยู่ในวงการของวิชาชีพนั้น
๔. มีสมาคมวิชาชีพที่คอยควบคุมกำกับดูแล

จุดมุ่งหมายของการกำหนดจรรยาบรรณ เพื่อ

๑. ให้คนที่อยู่ในวิชาชีพนั้นมีประสิทธิภาพในการทำงาน
๒. ก่อให้เกิดความเป็นธรรมในการให้บริการ
๓. รักษาชื่อเสียงเกียรติ ศักดิ์ศรีของผู้ที่อยู่ในวงการวิชาชีพนั้น ๆ
๔. การกำหนดจรรยาบรรณเป็นลายลักษณ์อักษร จะช่วยให้ผู้ประกอบวิชาชีพตระหนักในความสำคัญของวิชาชีพตน และให้ผู้รับบริการรับรู้และเข้าใจ

ในส่วนจรรยาบรรณของนักบริหารการศึกษานั้น แม้ไม่มีระบุเป็นลายลักษณ์อักษร แต่อาจจะพิจารณาได้จากจรรยาบรรณและวินัยของข้าราชการครู และจริยธรรมของข้าราชการรวมทั้งเกณฑ์มาตรฐานของผู้บริหารการศึกษาคณะคุรุสภา พ.ศ. ๒๕๔๐ มาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนดังนี้

๗. จรรยาบรรณของข้าราชการ

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ได้ตราข้อบังคับว่าด้วยจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๓๗ เพื่อให้ข้าราชการถือปฏิบัติ ดังมีสาระสำคัญดังนี้

โดยที่ข้าราชการพลเรือนมีหน้าที่ความรับผิดชอบสำคัญในการพัฒนาประเทศ รวมทั้งการให้บริการแก่ประชาชน ซึ่งจำเป็นต้องทำงานร่วมกันหลายฝ่าย ฉะนั้น เพื่อให้ข้าราชการพลเรือนมีความประพฤติดี สำนึกในหน้าที่ สามารถประสานงานกับทุกฝ่าย ตลอดจนปฏิบัติหน้าที่ราชการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงสมควรมีข้อบังคับ ก.พ.ว่าด้วยจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือนไว้เป็นประมวลความประพฤติเพื่อรักษาไว้ซึ่งศักดิ์ศรีและส่งเสริมชื่อเสียงเกียรติคุณ เกียรติฐานะของข้าราชการพลเรือน อันจะยังผลให้ผู้ประพฤติเป็นที่เลื่อมใส ศรัทธา และยกย่องของบุคคลโดยทั่วไป

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๘(๕) และมาตรา ๙๑ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๒๕ จึงออกข้อบังคับ ก.พ. ว่าด้วยจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือนไว้ดังต่อไปนี้

จรรยาบรรณต่อตนเอง

- ข้อ ๑ ข้าราชการพลเรือนพึงเป็นผู้มีศีลธรรมอันดีและประพฤติตนให้เหมาะสมกับการเป็นข้าราชการ
- ข้อ ๒ ข้าราชการพลเรือนพึงใช้วิชาชีพในการปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความซื่อสัตย์และไม่แสวงหาประโยชน์โดยมิชอบในกรณีที่วิชาชีพกำหนดไว้ก็พึงปฏิบัติตามจรรยาวิชาชีพนั้นด้วย
- ข้อ ๓ ข้าราชการพลเรือนพึงมีทัศนคติที่ดี และพัฒนาตนเองให้มีคุณธรรมจริยธรรมรวมทั้งเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ และทักษะในการทำงานเพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ราชการมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จรรยาบรรณต่อหน่วยงาน

- ข้อ ๔ ข้าราชการพลเรือนพึงปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความสุจริต เสมอภาคและปราศจากอคติ
- ข้อ ๕ ข้าราชการพลเรือนพึงปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างเต็มกำลังความสามารถรอบคอบ รวดเร็ว ขยันหมั่นเพียร ถูกต้อง สมเหตุสมผล โดยคำนึงถึงประโยชน์ของทางราชการและประชาชนเป็นสำคัญ
- ข้อ ๖ ข้าราชการพลเรือนพึงปฏิบัติตนเป็นผู้ตรงต่อเวลาและใช้เวลาราชการให้เป็นประโยชน์ต่อทางราชการอย่างเต็มที่

ข้อ ๗ ข้าราชการพลเรือนพึงดูแลรักษาและใช้ทรัพย์สินทางราชการอย่างประหยัด คุ่มค่า โดยระวังมิให้เสียหาย หรือสิ้นเปลืองเยี่ยงวิญญูชนจะพึงปฏิบัติต่อทรัพย์สินของตนเอง

จรรยาบรรณต่อผู้บังคับบัญชา ผู้ที่อยู่บังคับบัญชา และผู้ร่วมงาน

ข้อ ๘ ข้าราชการพลเรือนพึงมีความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน การให้ความร่วมมือช่วยเหลือกลุ่มงานของตนทั้งในด้านการให้ความคิด การช่วยทำงาน และการแก้ปัญหาาร่วมกัน รวมทั้งการเสนอแนะในสิ่งที่เห็นว่าจะมีประโยชน์ต่อการพัฒนางานในความรับผิดชอบด้วย

ข้อ ๙ ข้าราชการพลเรือนซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชา พึงดูแลเอาใจใส่ผู้ที่อยู่บังคับบัญชาทั้งในด้านการปฏิบัติงาน ขวัญ กำลังใจ สวัสดิการ และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้ที่อยู่บังคับบัญชาตลอดจนปกครองผู้ที่อยู่บังคับบัญชาด้วยหลักการและเหตุผลที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

ข้อ ๑๐ ข้าราชการพลเรือนพึงช่วยเหลือเกื้อกูลกันในทางที่ชอบ รวมทั้งสนับสนุนให้เกิดความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจในบรรดาผู้ร่วมงานในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ส่วนรวม

ข้อ ๑๑ ข้าราชการพลเรือนพึงปฏิบัติต่อผู้ร่วมงานตลอดผู้เกี่ยวข้องด้วยความสุภาพมีน้ำใจและมนุษยสัมพันธ์อันดี

ข้อ ๑๒ ข้าราชการพลเรือนพึงละเว้นจากการนำผลงานของคนอื่นมาเป็นของตน

จรรยาบรรณต่อประชาชนและสังคม

ข้อ ๑๓ ข้าราชการพลเรือนพึงให้บริการประชาชนอย่างเต็มกำลังความสามารถด้วยความเป็นธรรม เอื้อเฟื้อ มีน้ำใจ และใช้กิริยาวาจาสื่อภาพอ่อนโยน เมื่อเห็นว่าเรื่องใดไม่สามารถปฏิบัติได้หรือไม่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของตนจะต้องปฏิบัติควรชี้แจงเหตุผลหรือแนะนำให้ติดต่อหน่วยงานหรือบุคคลซึ่งตนทราบว่ามีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆต่อไป

ข้อ ๑๔ ข้าราชการพลเรือนพึงประพฤติตนให้เป็นที่เชื่อถือของบุคคลทั่วไป

ข้อ ๑๕ ข้าราชการพลเรือนพึงละเว้นการรับทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใด ซึ่งมีมูลค่าเกินปกติวิสัยที่วิญญูชนจะให้กันโดยเสน่หาจากผู้มาติดต่อราชการ หรือผู้ซึ่งอาจได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติหน้าที่ราชการนั้น หากได้รับแล้วและทราบภายหลังว่าทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใดที่ได้รับไว้มีมูลค่าเกินปกติวิสัย ก็ให้รายงานผู้บังคับบัญชาทราบโดยเร็ว เพื่อดำเนินการตามสมควรแก่กรณี
